

אסיפת אמרי"ם

ליקוט דברי תורה דברי התעוררות
ומאמרים מספה"ק לפרשת השבוע

אמרות טהורות וסיפורי צדיקים
המעוררים לעבודת השי"ת

פרשת וארא – תשפ"ד

**קונטרס זה נערך ונאסף
ע"י אחד מבני החבורה
למען זיכוי הרבים**

**כל הזכויות שמורות
למכון "קול מנחם"**

**בכל עניני קונטרס זה
לתרומות והנצחות הערות והארות
ניתן לפנות למייל
R5708580@gmail
kolmenachem12@gmail.com**

פרשת וארא

עבודת ימי השובבי"ם:

**ממכתב קודש ששלח הרה"ק רבי דוד מקשאנוב זי"ע
לנכדו:**

הנה שמעתי שאתה מתענה בשובבי"ם, על כן הנני מצוה אותך, הגם שמהצורך מאד מאד לשוב בתשובה שלימה, אך לא ע"י תעניות וסיגופים, רק אומרים בשם הרב הצדיק הקדוש מראפשיץ זצלה"ה, שיום אחד בלא דברים בטלים נחשב יותר מתענית, על כן תראה שתלמוד בהתמדה תוה"ק ואל תדבר שום דברים בטלים ח"ו ותעבוד את ה' באהבה.

וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה' (ו ב)

אומר האלשיך הק': יתכן לפרש לפי מאמר חז"ל: כי הצדיקים מהפכים מידת הדין למידת רחמים, וזה שנאמר למעלה "ויאמר ה' – מידת הרחמים – אל משה: עתה תראה אשר אעשה לפרעה", היינו שמידת הרחמים תיהפך לפרעה למידת הדין. אולם לישראל העשוקים והנרדפים נאמר: "וידבר אלקים – מידת הדין – אל משה ויאמר אליו אני ה'" כלומר, מידת הדין תיהפך לרחמים.

ה"חזקוני" מבאר: הנה להלן הקב"ה אמר לו 'ראה נתתיך אלהים לפרעה' – שהכוונה בזה שופט ורודה כדפירש"י שם, לכן כדי שלא יבוא לחשוב שהכוונה בזה על אלוהות ממש, הקדים לומר לו אני ה'.

סיפרו להרה"ק רבי ישראל מרוז'ין זי"ע על הרבי ר' ברוך ממז'בוז' זי"ע, שאמר בפסוק "אך טוב לישראל אלקים לברי לבב", "אך טוב לישראל" – כלפי כלל ישראל יתנהג השם במידת הטוב והחסד: "אלקים – לברי לבב" – במידת הדין יתנהג עם ברי לבב. כגון מי? – כגון אני ואחי [בעל ה"דגל מחנה אפרים]... ענה הרוז'ינער: אמת, מנהיג בישראל אינו זכאי לכתר מנהיג אלא אם כן קיבל עליו לסבול את כל הסבל והייסורים שכלל ישראל צריך לסבול.

וזו היתה טענתו של משה רבינו: "למה הרעותה לעם הזה למה זה שלחתיני?" כלומר: מכיון ששלחתיני ועשיתיני למגינים של ישראל, הרי שאני, ולא הם, צריך לסבול?... מה השיב לו הקב"ה? – "וידבר אלקים אל

משה", למשה דיבר ה' במידת הדין: "ויאמר אליו אני ה' עם ישראל אתנהג במידת הרחמים.

עו"א: מה שאנו רואים דאדם שהוא מדוכא ביסורים ח"ו או נמצא בצרה ובמצוקה וזקוק לישועה, הוא בא להצדיק ושופך לפניו דאגתו וצרתו והוא נושע מזה. הענין הוא, דכיון ששמע הצדיק צרותיו של אחד מישראל הרי הצדיק מרגיש אותם היסורים וכואב לו, והיות והצדיק אינו צריך לסבול אותם היסורים, לכן הקב"ה שומע לו כשמתפלל לפניו ית' ומסלק היסורים מההוא, בכדי שלא יסבול הצדיק בחנם.

וזה שאמר הכתוב: "וידבר אלקים" כשהנהגה עם האדם הוא במדת הדין, "אל משה" והאדם רץ להצדיק לגולל לפניו צרתו ועי"ז גורם "לויאמר אליו אני ה'" מדת הרחמים. כדי שלא יסבול הצדיק אותם יסורים.

הרה"ק ה"שרף" ממוגלניצא זי"ע אמר: "וידבר אלקים אל משה" – היינו שדבר עמו משפט על שהקשה לומר למה הרעותה, "ויאמר אליו" פירוש שמשה השיב ואמר להשי"ת: "אני ה'", היינו כל כוונתי היתה רק עבור ה' ולא עבור עצמי.

הרה"ק ה"מי השילוח" מאיז'ביצה זי"ע אומר: אחרי שהטיח משה דברים נגד ה' יתברך, גער בו הקב"ה. וזה לשון 'וידבר' - שהוא לשון קשה, וגם השם 'אלקים' - מורה על מידת הדין. אולם תיכף 'ויאמר אליו', - כאדם הכועס על חבירו אוהבו וכאשר רואה עומד משתומם ומפחד מרוגז, מיד משדלו בדברים רכים, שכל כעסו לא היה אלא לפניו. כך כפל הקב"ה מיד את דבריו: "ויאמר אליו אני ה'" אמירה היא לשון רכה, ושם הוי"ה מורה על מידת הרחמים.

ברש"י: דיבר אתו משפט, על שהקשה לדבר ולומר 'למה הרעותה לעם הזה'.

אומר הרה"ק רבי מאיר מפרמישלאן זי"ע: מגודל אהבתם לישראל אין הצדיקים כובשים דבריהם נגד השם ואינם מצדיקים אותו. כלשון הירושלמי בברכות: יודעין הן הנביאים שאלוהיהן אמיתי הוא ואינם מחניפים לו. וזה רצונו יתברך. וזה הפשט: דיבר אתו משפט על שהקשה לדבר – הקב"ה אמר: שבמשפט, בדין ובצדק, דיבר משה את דבריו, כי כך צריך לדבר מנהיגם של ישראל.

אני ה" – כלומר המראה שאתה רואה בהתגלות השכינה, 'וארא אל האבות' – כבר הראיתי כל המראות האלו להאבות.

ברש"י: וארא אל האבות.

רבים ממפרשי התורה נתקשו בזה מה רצה רש"י להשמיענו.

ה"חתם סופר" זצ"ל וכן ה"בית אברהם" מסלונים זי"ע כתבו: אבות מלשון "אבה" כלומר חפץ, רצה. נתראיתי לאלה שרוצים בי. הקב"ה מתייחד עם אלה שיש להם כיסופים וגעגועים עליו. וכן כתב הרמב"ן בשם מדרש אגדה: "אהיה אשר אהיה", כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך.

בספה"ק "לב שמח" מביא בשם חמיו הרה"ק המהר"ש מבעלזא זי"ע: שהאבות הק' כל אחד פתח שער לעבדות ה', אברהם אחז במידת החסד, ויצחק אחז במידת הגבורה, הראה לדורו איך לעבוד את ה' ביראתו הטהורה, ויעקב שש ומתפאר במידת תורה ותפילה ואחוז במידת הרחמים. ולכך אלו הם הג' אבות האירו כל העבדות ה' לעולם. ובזה לא נקראו אבות רק אלו השלושה.

וזו הכוונה של רש"י: "וארא אל" למה כתב "אל" בכל אחד ואחד, והיה צריך לכתוב "לאברהם ליצחק וליעקב", ותירץ – האבות, שהאבות מחמת שהיה כל אחד עבדות נפרד לכך כתיב "אל" בכל אחד ואחד.

הרה"ק רבי מאיר מפרמישלאן זי"ע אמר לבאר את דברי רש"י: מי שיש לו אב צדיק סומך על זכות אבות וכל שכן אם גם אבות אבותיו היו צדיקים. אך האבות לא סמכו על זה, ורצו להיות "אבות" ולא "נכדים" ו"נינים"... וכמו שנאמר: "אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב", כל אחד בזכותו שלו. וזה שהיה קשה לרש"י, למה כתוב 'אל אברהם, אל יצחק, ואל יעקב', ולא נאמר 'וארא אל אברהם יצחק ויעקב'? ומתרץ, לכל אחד היתה השגה מיוחדת באלקות והיו "אבות".

ה"עטרת ישועה" זי"ע מפרש בהקדם מחז"ל: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" אם במשה האמינו קל וחומר בה', מה ת"ל בה' ללמדך שכל המאמין ברועה ישראל, כאילו מאמין במי שאמר והיה העולם.

שואל הרב מקוטנא זצ"ל: לכאורה הרי אמר לו 'אני ה', מידת הרחמים? ונראה לפי הספורנו שמפרש את הפסוק: "והיה ה' לי לאלקים" היינו: שיעקב הסכים שהשם יתברך ינהג עמו במידת הדין, ושלא ינהג אתו ברחמים, כדרך שהקב"ה נוהג בצדיקים. ומובא בגמרא: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקים עליו הדין מלמעלה, ופירש רש"י: - מדקדקים עמו אפילו כחוט השערה. וזה שאמר הקב"ה למשה, כי באמרו: 'למה הרעותה' – נפל ממדרגתו הרמה וצריך לשאול מידת הרחמים, שם הוי"ה, וזה "משפט" לגבי משה.

ה"פרדס יוסף" מדייק בלשון רש"י: "לדבר ולומר" שהוא כפל לשון. והנה נראה ההסבר, למה באמת התריס משה נגד ה', האם רפתה, חלילה, אמונתו ביכולת ה'? – לפי חז"ל: אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב. ובמצרים לא היה הדור כולו חייב, כי משה היה ביניהם, לכן דיבר קשה נגד ה', להראות שהוא מזדהה עמהם והדור כולו חייב ובדין שיגאל, וזאת היתה המלצה על ישראל, מעין אמירה

ברש"י: נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני.

שואל הרה"ק ה"דברי ישראל" ממוז'יץ זי"ע: יש להבין ההגדרה 'למתהלכים לפני', ולמה לא אמר 'לעושי דברי' וכדומה. אלא, רז"ל מנו ארבע מדות בהולכי ביהמ"ד, ואחת מהן: 'הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו', והנה, משרע"ה שאל 'למה זה שלחתיני' – כי הלכתי בשליחותו של מקום, ולא פעלתי מאומה. והליכתי לריק היתה, ועל כך השיב לו הקב"ה: 'אני נאמן לשלם שכר טוב', לא רק לעושי דברי, אלא גם 'למתהלכים לפני'. כלומר, שכר הילכה בידך, ולא לחינם שלחתיך.

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל ש-די ושמי ה' לא נודעתי להם: (ו ג)

בספה"ק "מגלה עמוקות" מפרש: מה טעם גילה לו הקב"ה למשה שנתגלה להאבות, וכי מש"ר לא ידע מזה?! ומבאר לפי מה דאי' ב"סודי רזא" [של הרוקח, הובא דבריו בכמה מקומות ב"מגלה עמוקות"]: שכל המראות אשר הראה הקב"ה לאבות, הראה למשה רבינו בסנה. וזהו וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו

ומתרחץ בשם ספר "תפילה למשה": עפי"מ שמצינו בירושלמי קידושין, שהיודע שם המפורש אסור לו ליהנות מאחרים. א"כ, האבות אמנם לא שאלו את הקב"ה מה שמו, אך יתכן היה זה מפני שנהגו ליהנות משל אחרים, ובשל כך נמנעו מהשגת השם המפורש. לכך פירש"י שאאע"ה, כשבא לקנות קבר לשרה, קנהו בדמים מרובים ולא רצה לקבלו במתנה, כלומר הוא לא הנהה מאחרים, ואפילו הכי לא שאל את ה' מה שמו.

וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכר את בריתי: (וה)

אומר הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע: מה היתה עיקר הצעקה? – לעולם יש לעבוד את השם מתוך רצון טוב ומתוך שמחה, ואולם במצרים היה פרעה הגורם העיקרי שהניעם לעבודת השם... ועל זה הצטערו ביותר: 'את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם' – נאקתם היתה על אשר המצרים הם המעבידים אותם, והם המניעים אותם לעבודת השם.

באופן דומה מבאר הרה"ק ה"אוהב ישראל" זי"ע: כאשר זעקו בני"ן מן העבודה הקשה, הבינו בדעתם, שיותר מזה יש לזעוק על שיעבוד הקדושה. והתחילו לעשות תשובה שלימה ולתקן נשמותיהם, ושוב נתיישבו יותר בדעתם, אוי נא לנו כי נואלנו, אשר היינו ממתנינים מלשוב עד שבאו עלינו יסורים ושעבוד גדול מהמצרים, וכי פרעה הקריב את לבבינו לאבינו שבשמים, וצעקו על דבר זה במר נפשם, לגודל הבושה, שלא עשו תשובה עד הנה. וזו הנאקה והצעקה, היתה מכאב לבם באמת גמור, וזה לא היה גלוי, בלתי לה' לבדו, וזהו 'וגם אני שמעתי', ר"ל אני בעצמי שמעתי, 'אשר מצרים מעבידים אותם' – ר"ל, שצועקים על זה ביותר, שהמצריים המצרים להם, יהיו מפעילים ומעבידים אותם עבודת השי"ת, ולמה לא עשו זאת מאליהם.

בשם הרה"ק רבי יצחק זעליג מסוקולוב זי"ע: שכל צעקת בני ישראל היתה ע"ז שמצרים מעבידים אותם (כמו עיבוד עורות) והמה משלימים אותם להיות כלי שלם ומוכן, וזה היתה צעקתם.

בספה"ק "תולדות אדם" מהרה"ק רבי יהושע מאוסטרובה זי"ע: לאמיתו של דבר העינייים הם לטובה

הרי מכלל הן אתה שומע לאו, שמי שאינו מאמין ברועה ישראל, כאילו אינו מאמין במי שאמר והיה העולם.

וזהו הרמז כאן: 'וארא – אל האבות', מי שאומר שרק לצדיקים שבדורות הקודמים נגלה ה', כי הם היו ראויים, ולא כן בדורות הללו, סימן לדבר: 'ושמי ה' לא נודעתי להם' – שגם בי אין להם אמונה, כי בכל דור ודור יש צדיקים, כמאמרם: ראה הקב"ה שצדיקים מועטים ושתלן בכל דור ודור.

הרה"ק ה"תפארת שמואל" זי"ע מאלכסנדר אמר בשם אחיו הרה"ק ה"ישמח ישראל" זי"ע: בפרשה הקודמת כתוב שמש"ר ע"ה ראה את צערן של ישראל וקושי השיעבוד, היה מיצר ודואג עליהם והיה חושב מאד מה לעשות עתה, אם יתפלל עליהם ויזכיר זכות אבות אפשר ח"ו שלא יועיל כלל, כי מה חשוב הוא להזכיר זכות אבות, כי משרע"ה היה העניו מכל אדם אשר על פני האדמה, ולפי דעתו סבר שלא יעשה רושם כלל. ע"כ בא לעצה זו, להפקיר את עצמו לגמרי עבור כלל ישראל ולמסור נפשו עליהם, להטיח דברים כלפי מעלה ולומר 'למה הרעותה לעם הזה למה זה שלחתי וגו', ממילא יגרום בדברים אלו שהקב"ה בעצמו יזכיר זכות אבות, כמ"ש במדרש פ' וארא: חבל על דאבדין ולא משתכחין, יש לי להתאונן על מיתת האבות וכו' 'וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב' וכו' – וממילא אם הקב"ה עצמו יזכיר זכות אבות יצמח מזה ישועה להכלל ישראל, ועי"ז יזכו לגאולה. ונתגלה מסירת נפשו של משרע"ה בשביל כלל ישראל.

נכדו הרה"ק ה"אמרי מנחם" מאלכסנדר זי"ע כותב: י"ל הרמז עפי"מ ששמעתי בשם קדוש אחד עה"כ 'הגדתם לאבי את כל כבודי' – פי' שכל המעלות וההשגות שיש לי, הכל הוא לא מכוחי, אלא בזכות אבי. וזהו 'וארא אל האבות' – ר"ל מי שסבור בנפשו שכל מה שיש לו הכל הוא בזכות האבות, אליו אני מתראה, כלומר הוא זוכה להשראת השכינה וגילוי אלוקותו ית'.

ברש"י: לא שאלו מה שמי, וכשבא אברהם לקבור את שרה לא מצא עד שקנה בדמים מרובים. שואל ה"פנינים יקרים": יש להבין מה הקשר בין התשלום על הקבר, לשמו של הקב"ה?

לעם ישראל, הם נצרפים ונזקקים על ידם. אלא ששומע אני את נאקת בני ישראל אשר "מצרים מעבידים אותם", והם המצרים אינם מאמינים בהשגחתי, להיפך הם שואלים 'איה נא אלהיהם', וגדול חילול השם, וכשישראל צועקים על חילול השם זה אני שומע להם.

אומר הגאון רבי יוסף שאול נאטנזאהן זצ"ל בספרו "דברי שאול": בריתי היא שהסבה להם את כל הצרות, שיהיו מצרים מעבידים אותם. וזה שפירש רש"י את הפסוק באיכה: "כי אתה עשית" – אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתי ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בהם, אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי. וכך גם במצרים, על ידי ששמרו ישראל את הברית, ולא התערבו במצרים, והיו "מצויינים" שם ומובדלים מהם במאכל ובמשתה ובחיתון – לכן שנאום והעבדום.

בפ"ק דברכות אמר ר' יוחנן: יסורין ממרקין עוונותיו של אדם, ולמדים זאת מק"ו משן ועין. וריש לקיש סובר שלמדים זאת

מזה שנאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורים. ביאר הגה"ק המקובל האלקי רבי שמשון מאוסטרפולי זי"ע: שהנפקא מינה ביניהם, שלר' יוחנן דוקא כשרבו בעצמו מייסרו כמו בשן ועין – אז הם ממרקין עוונותיו. אבל לריש לקיש אפילו אין רבו בעצמו מייסרו ממרקין ייסורין עוונותיו.

וזה שכתוב "גם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר "מצרים" מעבידים אותם", שסברו שאין הקב"ה מייסר אותם אלא רק המצרים בעצמם, וא"כ אין ק"ו משן ועין, לכן אמר הקב"ה "ואזכור את בריתי" והיינו כדברי ריש לקיש שנאמר ברית במלח וכו', דאף שנדמה שאחרים מייסרין אותו ג"כ ממרקין עוונותיו.

המהרש"ם מברעז'ן בספרו "תכלת מרדכי" מביא את קושית הראשונים: מדוע העניש הקב"ה את פרעה על ששיעבד את ישראל, הלא פרעה קיים בכך גזירת ברית בין הבתרים, שנאמר בה: 'ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה' [בראשית טו יג].

דבר נוסף: בפסוק הבא שם, בפרשת ברית בין הבתרים נאמר: 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי...'. מדוע לא

כתוב 'אשר יעבדו ואשר ענה אותם'? והנה – כך מביא המהרש"ם בספרו על השאלה מדוע מגיע לפרעה עונש, מצינו שני תירוצים עקרוניים בראשונים:

א, אם המצרים היו נותנים ליהודים לעשות עבודה לצורך שהיה להם – ניחא, אבל הם הרי לא נהגו כך, אלא 'וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתום ואת רעמסס', ואמרו חז"ל: פתום – שהיה עומד על פי תהום, וכל מה שבנו ביום היה שוקע בלילה. רעמסס – שכל מה שהיו בונים היה מתרוסס.

אם כן, לא היתה בעבודתם שום תועלת, והכל נעשה לשם עינוי בעלמא.

ב, מפני שעשו זאת לא מחמת ציווי ה', אלא מפני שכך רצו. תירוץ זה רמז בתהלים [עט ו] 'שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו' – הגויים הללו אשר העבידו אותנו, לא עשו זאת בשם ה', אלא מתוך אכזריות לשמה, ועל כך מגיע להם עונש.

ההבדל בין שני התירוצים, אומר המהרש"ם, נראה כך: בתוספות במסכת שבת [יב: ד"ה שאין] מבואר, שהמלאכים יודעים מחשבות שבלב בני האדם, אבל השל"ה הקדוש חולק וסובר שמלאכים אינם יודעים מחשבות בני אדם.

והנה, לשיטת השל"ה, לפי התירוץ הראשון, שעינו אותם

לחינם, גם מלאך היה יכול להענישם כי גם הוא רואה זאת ויודע להעניש רק את מי שענינה באמת. אבל לפי התירוץ השני, שכוונת המצרים לא היתה לשם קיום רצון ה' – רק הקב"ה היה יכול להענישם, כי הוא לבדו יודע מחשבות האנשים.

ולפי תירוץ זה [השני], מה שנאמר בברית בין הבתרים 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי הכוונה כך: זה שהם עינו – כל אחד יודע, ועל עינוי זה יקבלו ישראל פיצוי כספי, כשיטלו מהמצרים את כל כספם וזהבם, אבל 'וגם את הגוי אשר יעבדו', על העבודה עצמה למה מגיע עונש למצרים? כי לא עשו לשם שמים, ולכן 'דן אנכי' – את זה רק הקב"ה יודע ומעניש בהתאם.

זהו שאומר הקב"ה 'וגם אני שמעתי את נאקת בני' אשר מצרים מעבידים אותם' – רק לי ידוע שהעבודה

בפסח, אמר ר' יוחנן כנגד ארבע גאלות: והוצאת והצלתי וגאלתי ולקחתי. ומדוע לא יתקנו כוס חמישית על לשון חמישי של גאולה "והבאתי אתכם"?
אומר הגר"א: הנה באמת מחלוקת היא בין הראשונים אם צריך כוס חמישית או לא, כי בבבלי מובא: ת"ר כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון. זו גירסת הרי"ף רבינו חננאל ועוד, אבל רש"י רשב"ם ועוד גורסים "כוס רביעי" אומר עליו הלל הגדול.
ולכן אנו נוהגים שמוזגים מספק כוס חמישית, ואין שותים אותה, ונקרא כוס של אליהו, כי בבואו יתבררו כל הספיקות וגם ספק זה.

מין אד"ש אמר בשם הרבי ה"לב שמחה" זי"ע: כי מה שלא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, היה מפני שהרגישו שלא יתקיים והבאתי, שהם לא נכנסו לארץ ישראל ולא נתקיים בהם אלא בבניהם, לכן לא היו יכולים לקבל ולשמוע, משה רבינו אמר והן לא יאמינו לי, והקב"ה נתרעם עליו, ואי"ב שפת אמת" בזה דברים נוקבים, כי כמו שצריכים להאמין בהקב"ה אף שאין יכולין להבין הנהגה הנעלמת של הקב"ה כמו"כ צריכים להאמין בבנ"י אפי' שנראין כעורין ושחורין וכו'. בזמן הגלות פעמים שיש קושיות כלפי מעלה, גם על ישראל יש קושיות, בין אם רואים בין אם לאו נצרך להאמין כי טוב הוא, שבני ישראל טובים הם, 'והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם מורשה', ארץ ישראל ירושה היא לכם מאבותיכם, ירושה לישראל בין ראויים ובין אינם ראויים, ונתתי לכם מורשה, לתמיד, 'ולא שמעו אל משה' כנ"ל שהרגישו כי כל זה לא יתקיים אצלם אלא בבניהם, ע"כ לא היו יכולין לקבל.

הרה"ק רבי יעקב מאיז'ביצא זי"ע בספרו "בית יעקב" כותב: הגאולה היתה בהדרגה, בראשונה "והצלתי אתכם מתחת סבלות מצרים" – מה שסבלתם את השיעבוד ולא הרגשתם בו. ואחר כך "והצלתי אתכם מעבודתם", מעצם השיעבוד, אחרי שכבר תרגישו בו. אחר כך "וגאלתי אתכם בדורע נטויה" – מעומק הרושם שהשאיר בכם השיעבוד. ולבסוף "ולקחתי אתכם לי לעם" – שום נפש מישראל לא תשאר תחת שום עול, רק תחת עול מלכות שמים.

שמצרים מעבידים את ישראל לא היתה כדי לקיים רצוני, על כך מגיע להם העונש – 'ואזכור את בריתי' לשלם להם כגמולם.

לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בדורע נטויה ובשפטים גדולים: (ו'ו)
אומר הרבי ר' בונם מפשיסחא זי"ע: 'סבלות מצרים' – אף על פי שהעבודה היתה מפרכת, מכל מקום התרגלו לצרות ונשאו את העול והמצוקה בסבלנות וראו מצבם כטבעי. אמר הקב"ה: מכיון שכבר אינם חלים ואינם מרגישים בגולם המר, הסכנה גדולה ואין לעבב יותר את הגאולה – "לכן אמר לבני ישראל וגו' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים".

הרבי מקאצק זי"ע אומר: הצעד הראשון לחירות הוא המרידה בעבדות. לא תתכן גאולה עד שאין מואסים מקודם בגלות. משה בישר להם לישראל שהקב"ה יוציא מקרבם את הסבלנות – סבלות מלשון סבלנות – לשיעבוד מצרים ולתועבותיה, שלא יוכלו לסבול אותה יותר. זהו היסוד שממנו צמחה הגאולה.

שואל ה"תפארת עוזיאל": מדוע הקדים הכתוב מקודם 'והוצאתי' ואחר כך 'והצלתי' דקודם צריך שיפסק השיעבוד ורק אחר כך באה גאולת יציאת מצרים?
אלא האמת היא, שרק אחרי "והוצאתי אתכם", אחרי היציאה מהגלות מרגישים במרירותה. רק אז מסוגלים להשיג את הערך של "והצלתי אתכם מעבודתם".

הגה"ק רבי שלמה גאנצפריד זצ"ל בספרו "אפריון" עה"ת מפרש: שלכאורה נראה ככפל לשון, ו"ל שהכוונה היא שאף שעדיין לא עברו ד' מאות שנה כפי הגזירה, מ"מ קושי השיעבוד השלים, וז"ש 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' – ואם תאמר עדיין לא הגיע הזמן, לזה אמר 'והצלתי אתכם מעבודתם' – כלומר מהעבודה הזאת עצמה אשר מצרים מעבידים אותם בקישוי ובכבדות מה שלא היתה גזירתי, מזה תצמח ההצלה, כי השיעבוד הזה השלים הזמן.

בגמרא ירושלמי פסחים פ"י ה"א: מנין לארבע כוסות

והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' (ו ח)

אומר הנצי"ב ב"העמק דבר": לא לבד לשעה שאתם תהיו בה, אלא אפילו בשעה שאתם גולים ממנה, הרי היא שלכם. וכמו שאדם הפורש משדה ירושת אבותיו לעולם דעתו עליה, ומשתדל שלא לשכוח הליכות אותה אחוזה, אולי יזכהו ה' לחזור אליה, כך ארץ ישראל היא לנו מורשה לעד.

על פי דרוש: ב' פעמים בתורה המלה "מורשה", כאן, ו"תורה צוה לנו משה". גזירה שווה שביניהם – המדובר על ארץ ישראל ועל התורה, ללמדך שירושית ארץ ישראל יש לה יסוד וקיום אם מתנהגים לפי חוקי התורה, וכן נאמר "ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו" וגו'.

וידבר משה בן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה: (ו ט)

כותב ה"אור החיים" הק' זי"ע: אולי כי לצד שלא היו בני תורה לא שמעו, ולזה יקרא קוצר רוח כי התורה מרחבת לבו של אדם.

מבאר הגר"א זצ"ל: מהי "מקוצר רוח" ומהי "עבודה קשה"? שני ענינים יש. יש עינוי שהוא קשה מצד עצמו, אלא שהוא נמשך פרק זמן מוגבל ולאחריו יש הפסק עד שהוא מתחדש פעם נוספת. לעומת זאת, יש עינוי שאף שהוא כשלעצמו אינו קשה כל כך, אלא שאין בו כל הפסק ומנוחה. עבודת ישראל בלבנים היתה "עבודה קשה" כשלעצמה, אולם מכל מקום בין עבודה לעבודה היתה להם שהות של הפסקה ומנוחה. לעומת זאת, ליקוט הקש והתבן, אף שאינה עבודה קשה כשלעצמה, אך מכיון שנאלצו לעשות זאת ללא הפוגה, היה זה עינוי של "קוצר רוח".

אומר הרה"ק רבי מנחם מאמשינב זי"ע: הלשון "בן" תמוה, ברם, הנה משרע"ה לא רצה ללכת אל פרעה משום שחפץ ללכת אל בני ישראל ללמדם תורה ומצוות, וכאשר יתעסקו בתורה ומצוות ממילא יצאו לחפשי ותתבטל גזירת השעבוד, שהרי כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות, וא"כ למה לו ללכת אל גוי רשע כפרעה מלך מצרים, איזה עסק יש לו

ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וידעתם כי אני ה' אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: (ו ז)

בגמרא סנהדרין: תניא ר' סימאי אומר, נאמר 'ולקחתי אתכם' ונאמר 'והבאתי אתכם אל הארץ', מקיש יציאתן ממצרים לביאתן לארץ, מה ביאתן לארץ שניים משישים ריבוא [שלא נשתיירו רק יהושע וכלב], אף יציאתן ממצרים שניים משישים ריבוא [שמכל שישים ריבוא שהיו במצרים לא נשתיירו אלא שנים בלבד והם עלו לשישים ריבוא ויצאו ממצרים והשאר מתו בשלושת ימי אפילה].

אומר ה"משך חכמה": כוונת המאמר הנפלא הזה היא, כי כל האותות והמופתים, המכות וקריעת ים סוף כדאים בשביל שיבואו שניים מס' ריבוא אל המטרה האלקית, וכך נעשה במדבר לתועלת לב' אנשים שנשארו מס' ריבוא, ולזה אמר רבא (שם) וכן לימות המשיח, ולכן לא ירפה ידי המאמין בראותו, כי אין מי שראוי למטרה האלקית רק יחידי סגולה, כי מניצוץ אש אחד אפשר שיתלהט אור לכל העולם, ומיחידי סגולה – עם סגולה, בני עלייה.

הרה"ק ה"שם משמואל" זי"ע אומר: על הפסוק "ויהי העם כמתאוננים" אומר רש"י בשם ספרי אין העם אלא רשעים, וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני, וכשהם כשרים קרויים עמי שנאמר שלח את עמי". אם כן, כאן שנתבשרו על קבלת התורה למה נאמר "לעם"?

ואמר כ"ק אבי זצ"ל – ה"אבני נזר" – שאמנם גם כאן הפירוש כך, והמכוון הוא לטוב, וזה נאמר להם בבשורה. כי "עם" הוא מלשון ארזים לא עממוהו, גחלים עוממות, והיינו אפילו כשהיו עמומים, בקטנות המוחין בלי התלהבות ואש-דת, יקרב אותם השי"ת אליו. ואמנם בשעת מתן תורה, הקדימו נעשה לנשמע, לא חיבו להוראת השכל, אלא נמשכו אחרי ה' בלי התחכמות ומ"נעשה" באו ל"נשמע".

וידעתם כי אני ה' – אומר ה"שפת אמת" זי"ע: בזה הבטיח הקב"ה שלא זו בלבד שבני ישראל יגאלו ממצרים, אלא שגם ידעו ויכירו שהוא היה גואלם ומושיעם, ושהגאולה תחזק בלבם את תורת ה' ואת האמונה בו. כי זאת תכלית כל הגאולות וכל הישועות, להכיר על ידן את הגואל והמושיע האמיתי.

דרכים" כתב שקושי השיעבוד השלים הת"ל שנה, וכן אמר להם משה דעו דקוצר רוח ועבודה קשה יקצר זמן שעבודכם, והם לא שמעו אל משה להאמין הענין מה שדיבר להם מקוצר רוח ומעבודה קשה, שסברו שעדיין לא הגיע הזמן להיגאל. ובזה שפיר עבד קל וחומר: 'הן בני ישראל לא שמעו אלי', באמרם שלא נשלם הת' שנה, 'ואיך ישמעני פרעה' לשלח את בני ישראל, דהוא ודאי יטען דעדיין לא הגיע עת קץ גלות מצרים.

הרה"ק רבי אברהם מפוריסוב זי"ע מתלמידי ה"חידושי הרי"ם" זי"ע סיפר: שפעם חזר החידושי הרי"ם זי"ע מחדרו לבית המדרש, והרעים בקול אדיר וחזק: "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", חסידישע יונגעלייט חושבים, שהם ח"ו מרוחקים מהרבי שלהם ומהשם יתברך, אבל טועים הם, כי "ווי העמודים" – הם מקושרים ומחוברים בקשר בל ינתק – "וחשוקיהם כסף" – אם רצונם וחשקם לעבוד הבורא יתברך, בחינת "נכסוף נכספתי" "נכספה וגם כלתה נפשי".

מספרים שפעם ישב ה"חפץ חיים" זצ"ל במסיבת מקורביו והתאונן על יהודי הדור שהם קטני אמונה וכו'. אמר הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל שהיה מרמ"י ישיבת ראדין: מה פלא, צאו וראו כשהיהודים היו במצרים ועוד זכרו באבות הקדושים וידעו שהגלות לא תארך יותר מארבע מאות שנה בכל זאת סתם קושי השעבוד את לבותיהם של ישראל ונשתקעו במ"ט שערי טומאה, - אנו שכל כך הרבה דורות אנו רחוקים מן האבות ולגלותנו איננו רואים סוף וקץ, מה פלא שהאמונה נחלשה?...?

נד ה"חפץ חיים" בראשו: יפה דרשת – אתה מליץ יושר טוב לישראל, דבריך יעלו לפני כסא הכבוד. סיפרו בראדין, שכעבור זמן מועט נפטר ר' נפתלי, ויודעי חן אמרו שזה קרה בגלל פליטת פיו של אותו צדיק, שיהיה מליץ יושר לפני כסא הכבוד.

שואל הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל: בפרשה הקודמת [ד כט-לא] נאמר: 'וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל. וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה... ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחו'. הכל היה בסדר. והנה עוברים כמה ימים, משרע"ה מגיע לבני ישראל, אומר להם ארבעה לשונות שלגאולה,

אתו, ולכן לא רצה ללכת כל הזמן. וכשראה הקב"ה כוונתו הטובה של משרע"ה, אמר לו כרצונו שקודם ילך לבני ישראל להגיד להם דבר ה' שהוא תורה.

וזה שכתוב וידבר משה "כן", כלומר, זה באמת מה שביקש ללמדם שעי"ז תוסר מהם גזירת השעבוד הקשה, אולם "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח" – כי הקליפה היתה כל כך גדולה עד שלא יכלו לשמוע לו ולדברי תורתו, ואז הבין מש"ר שכל זמן שלא יכניע את הקליפה, את פרעה, לא יוכלו ישראל לשמוע לו, כי הקליפה הזו תחשיך את העינים ותחריש את האזנים של ישראל, ואז הסכים משה לילך אל פרעה.

הרבי מקאצק זי"ע שאל את הרה"ק רבי מנחם מנדל מווארקה זי"ע: כיצד מתיישבים שני הכתובים הללו: למעלה מספרת התורה, כי אמר ה' למשה "ושמעו לקולך" וכאן: "ולא שמעו אל משה"? כלום לא נתקיימו דבריו של הקב"ה?

השיב לו הרבי מווארקה: ה' אמר למשה "ושמעו לקולך", אין כתוב "ושמעו בקולך", כמו "ועתה אם שמע תשמעו בקולי" רוצה לומר: רק את קולך בלבד ישמעו, ולא את תוכן דבריך. וכך הוה. "ולא שמעו אל משה" – לא הבינו את תוכן דבריו. מדוע – "מקוצר רוח ומעבודה קשה", מפני קוצר ההשגה הרוחנית שלהם ומפני עומק המושג שבדבריו.

אומר הרה"ק ה"אמרי חיים" מויז'ניץ זי"ע: "שמעו" לשון קיבוץ והתאספות כדכתיב (שמואל א טו) 'וישמע שאול את העם'. "ולא שמעו אל משה" – לא מתאספים אל משה, אל הצדיק, ולא באים אליו "מקוצר רוח" – מקוצר השגתם בעיני רוחניות, "ומעבודה קשה" – מהיותם משוקעים קשה בעבודתם של חול.

עו"א: 'ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה' – מדוע לא שומעים אל הצדיק – מקוצר רוח, שמקצרים בעיני רוחניות, "ומעבודה קשה" – על כל דבר יש להם קושיות...

ולכאורה קל וחומר פריכא הוא, דהא בישראל נתנה התורה טעם, שלא שמעו אל משה מקוצר רוח וכו' אמנם הכוונה אומר הגאון רבי שמואל לנדאו זצ"ל בנו של ה"נודע ביהודה" בספר "אהבת ציון": דה"פרשת

ממשיכים אין זו אבידה.

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו

אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים: (ו יב)

בדרשות הר"ן תמה: הרי משה רבינו היה אבי הנביאים והשלימו הקב"ה בכל המעלות, ומדוע היה רצון השי"ת לתת בו חסרון להיות ערל שפתיים. ועוד כמה קושיות שואל הר"ן.

והאריך בתירוץ, וכתב כי הוצרך להיות ערל שפתיים לגודל

מעלתו, מאחר שהתורה ניתנה על ידו והתורה נקראת על שמו, כמו שנאמר "זכרו תורת משה עבדי", ואילו היה לו צחות לשון לא היתה מעלת התורה ניכרת כל כך לשומעיהם, כי נודע טבע העולם, לפעמים אומר אדם דבר אחד אע"פ שהדבר בעצמו אינו טוב בתכלית הטוב, מ"מ מחמת שהוא בעל לשון וממתיק דבריו בצחות לשונו, הוא ערב מאד לשומעים. על כן אילו היה משה רבינו ע"ה צח לשון, היו אומרים שעל כן דברי תורה מתוקים לשומעיהם, כי משרע"ה ממתיק אותם בצחות לשונו, על כן היה ערל שפתיים, ועם כל זה דברי תורה מתוקים מדבש ונופת צופים, אם כן ראה כמה מעלות גדולות וגבוהות הם לדברי תורה.

השל"ה הק' (בפרשתנו תורה אור אות ו) מבאר את דברי הר"ן ומסיים: ודברי פי חכם חן.

אמנם תמה השל"ה שלפי דברי הר"ן שמש"ר נעשה ערל שפתיים בשביל שהוא עתיד ליתן את התורה, אם כן לא נתרפא דיבורו בזמן מתן תורה שנתרפאו כל החולים וכמו שדרשו חז"ל, אבל משה רבינו היה היחידי שלא נתרפא, ותמוה לומר כך שרק הוא לא נתרפא? ועיין שם בשל"ה הק' שמאריך והולך בדרכו הוא.

ה"שפת אמת" זי"ע מתרץ על השאלה הנ"ל: אם בני ישראל מסרבים לשמוע למנהיגיהם אין המנהיגים יכולים לדבר, להיות להם לפה ונעשים "ערלי שפתיים", ככתוב "שמעה עמי ואדברה". אם יש שומעים, אפשר לדבר. כי כוחו של מנהיג נובע מן העם. לכן, אילו שמעו בני ישראל למשה היה נפתח פיו ודבריו היו משפיעים גם על פרעה, אבל הם לא רצו לשמוע לו, הוא נעשה

ולמרבה הפלא הם אינם שומעים אל משה 'מקוצר רוח ומעבודה קשה'. מה השתנה מהפעם הקודמת שדיבר משה אליהם, שאז שמעו לו ושמחו בדבריו?

ותירץ: שבפעם הראשונה שמעו ישראל ממשה רבינו 'כי פקד ה' את בני ישראל' – כעת תפסיקו להיות עבדים, תצאו לחרות עולם, אם כך – אמרו ישראל – אנחנו אתך! 'ויאמן העם... ויקדו וישתחוו'.

אבל כאן בא משה ואמר להם: כעת אבהיר לכם בשם ה' מה היתה כוונת הדברים שנאמרו בפעם הקודמת: אמנם אני מוציא אתכם 'מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה', אבל אינכם יוצאים "לחפשי", לעשות ככל העולה על רוחכם, אלא 'ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים'. עליכם להיות עבדי ה' ולקיים תרי"ג מצוות, כששמעו ישראל את הדברים אמרו: לא, אין לנו כח, אין לנו זמן – 'ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה'.

ברש"י: חבל על דאבדין ולא משתכחין.

אומר הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זי"ע: חבל שאנשי מעלה [על] אבדו ואינם, ו"לא", כלומר, אפסים, אנשים פחותי ערך, משתכחין ותופסים מקום בראש ...

עיר גדולה אחת ובני תורה בה מועטים – ביקשו ראשי הקהל למנות לעירם רב מפורסם גדול בתורה. כשבאו אצלו לשדלו ולהוכיח לו שכסא הרבנות בעירם הולמתו, אמרו לו שגדולים כמו הט"ז, המגן אברהם ורבי עקיבא איגר מנוחתם כבוד שמה.

לימים משנתקבל לעירם, נודע להרב, שהט"ז קבור בלבוב, המגן אברהם בקאליש, ורבי עקיבא איגר בפוזן. התרעם הרב על ראשי הקהל ושאלם מדוע רימוהו?. אף הם השיבו לו: לא שיקרנו, רבינו. כנים דברינו. שהרי בלבוב לומדים את הט"ז, ממילא אינו קבור שמה, איברא, הוא חי שמה, כי "שפתותיו דובבות בקבר". בקאליש חי המגן אברהם, כי לומדים בתורתו וכן לגבי רע"א בפוזן. אבל כאן בעירנו אין אף אחד שמעיין בספריהם – כאן קבורתם ממש...

וזהו הפירוש "חבל על דאבדין" – אוי לאלה שנאבדו באופן כזה שאין מעיינים ואין עוסקים בדבריהם, בתורתם, - "ולא משתכחין", זוהי אבידה, אבל אם יש

"ערל שפתים", ואיך ישמעני פרעה'.

בגחלים], לכן זה לא נחשב למום, משום שאינם בכלל הכתוב 'משחתם בהם מום במ'.

עו"א: שאדם מישראל עם כל קוצר רוחו ועבודתו המפרכת קרוב יותר לשמוע דבר ה' – מאשר פרעה בפיסגת שלוותו.

בשם הרה"ק רבי שלמה מבאבוב זי"ע שמבאר בדרך של לימוד סנגוריה על כלל ישראל:

עו"א: משה לימד בזה זכות על ישראל. מה שאין שומעים לו אין זה בגלל שאין רוצים לשמוע דבר ה', אלא מחמת "ואני ערל שפתים", אינני מחונן בכשרון הדיבור ואינני מושך את לבם.

משה רבינו מליץ יושר ואומר: אמנם נכון שבני ישראל לא שמעו אלי, אבל הבה ונראה מה בינם לבין פרעה, הבה ונראה איך ישמעני פרעה... הם לא שמעו אלי בגלל קוצר רוח, ואילו פרעה אינו שומע בגלל עזות פניו, שהביאה אותו לומר 'מי ה' אשר אשמע בקולו'.

'ערל שפתים' – אומר התרגום: יקיר ממלל. אומר הרבי ר' בונם מפשיסחא זי"ע: כפשוטו, כלומר כל מלה יקרה מפז, חבל להוציא דבר מהפה, כי יודע אני מראש שפרעה לא ישמעני.

ואעפ"כ – מסיים הרה"ק – משה מפטיר 'ואני ערל שפתים', שכן קשה לבטא בשפתים לימוד זכות כזה על ישראל, אשר מאלץ להודות בעקיפין כאילו אין בעם ישראל שום מעלה עצמית מלבד העובדה שהם טובים מפרעה...

בשם צדיקים: "הן בני ישראל לא שמעו אלי" – היהודים לא רוצים לצאת מהגלות, "ואיך ישמעני פרעה" – מה יהיה אם ישמעני פרעה ויאמר לי: קח את היהודים שלך ולך אתם – והם לא ירצו ללכת? הלא בוש תכסני, הלא אני "ערל שפתים" – אהיה כמו אילם ולא אדע מה להשיב אם ישאלוני פשר דבר הסירוב הזה ...

שואל ה"חתם סופר" זצ"ל: הן לכאורה תמיד כשכתוב 'לאמר' הכוונה לומר לומר לאחרים [כגון לבני ישראל], למי, אפוא, רצה משרע"ה שיאמר ה' את הדברים האלה?!

הרבי ר' יהונתן זי"ע פירש עפ"י מאמר חז"ל: "ואמרת אליהם פקד פקדתי" אמר לו ה' למשה מסורת הוא בידן מיוסף, שבלשון הזה [של שתי פקידות] אני גואלם, לך אמור להם זה הסימן וכו' "ושמעו לקולך", למה, שמסורת גאולה הוא בידם, שכל גואל שיבוא ויאמר להם פקידה כפולה, גואל אמת הוא.

ומבאר: משרע"ה אמר כאן את אחד מעשרה קל וחומר שבתורה, ואמר זאת מדעתו, כלומר היה זה חידוש של משרע"ה, ובקשתו מהקב"ה היתה שיאמר זאת הקב"ה בשמו במתיבתא דרקייע!

והנה ידוע שהאותיות בומ"ף הן מהשפתים, ולזה אמר משה: "ואני ערל שפתים" – שכיון שהוא אינו יכול לבטא את האות פ' שבאה מה"שפתים", ממילא אינו יכול לומר לישראל את מסורת הגאולה שבידם – הלשון של שתי פקידות.

בספר "שמועה טובה" מביא את דברי הילקוט שמעוני, שמביא את המקרה הידוע עם משה, שכשהיה בן ג' שנים לקח לפרעה את הכתר, ובדקוהו ע"י אבן טובה וגחלת, ומלאך הזיז את ידו לגחלת ונכוה, ומאז נהיה כבר כבד פה וכבד לשון, וערל שפתים. וכתב ב"שפתי כהן" [לרבי מרדכי כהן זצ"ל מגורי האריז"ל]: "שמעתי שבאשר הוליכו את משרע"ה בעודו תינוק בן ג' חדשים אל המניקות המצריות וסירב לינוק מהן, ניסו להכריחו לכך ומיאן, אך טיפות חלב נכרי נכנסו לפיו בעל כרחו בטרם פלטו, מכיון שכך איך ידבר עם השכינה, לפיכך הוכשר פיו בליבון הגחלת הלוחשת".

בשו"ת "חתם סופר" [או"ח סימן י"ב] הקשה: איך היה מותר למשה רבינו ע"ה לשבת ולדון בסנהדרין, הרי היה ערל שפתים ונחשב לבעל מום הפסול לשבת בסנהדרין כמבואר בגמ' [סנהדרין לו:].

ידבר ה' אל משה ואהרן ויצום אל בני"ו ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני"ו מארץ מצרים: (ו יג)

ותירץ, כיון שהמום של 'ערל שפתים' – נעשה ע"י נס [שהרי המלאך גבריאל דחף את ידו להכוות לשונו

אומר הרבי ר' העניך מאלכסנדר זי"ע: סתם הכתוב ולא פירש מה ציוום – אלא, הפסוק שלאחריו "אלה ראשי

השליטו אחדות בקרב בני ישראל, השרירו ביניכם קרבת הלבבות, שיהיו בלב אחד, ברצון אחד שואפים לגאולה, וממילא יאולץ פרעה על כרחו להוציא את בני ישראל ממצרים, כי לא יוכל אויב ומתנקם לעמוד נגד החומה הבצורה של האחדות.

שואל הרה"ק ה"מי שלוח" מאיז'ביצה זי"ע: מה ענין הצו לבני ישראל לפקוד ראשי בית אבותם? אלא על הטענה החותכת של משה רבינו "הן בני ישראל לא שמעו אלי", שבני ישראל לא יחפצו להקשיב בענין הגאולה, השיב לו הקדוש ברוך הוא: אל תתלה את הקולר בתואר בני ישראל, לך פקוד את ראשי העם, הם המנהיגים – אשמים. הם לא החדירו בדרך נכונה את רעיון הפדות ללבבות העם.

במדרש: א"ל הקב"ה היו נוהגין בו כבוד וחלקו כבוד למלכות אע"פ שאני צריך לעשות בו את הדין. וכן עשה משה שנא' 'וירדו כל עבדיך אלה אלי', לא אמר עליו, אלא על עבדיו וכו'.

הרבי "אמרי אמת" זי"ע דקדק: והלא כבר נדרש לעיל במדרש פן יפגענו בדבר או בחרב, לא היה צ"ל אלא פן יפגעך, מהו פן יפגענו, ללמדך שנהגו בו כבוד ללמדך שחייב אדם לחלק כבוד למלכות עי"ש, אך בכל זאת היה אפשר לומר כי אחר שאמר פרעה 'לא ידעתי את ה'" וגו' והתחצף כנגדם, לא יהיו מחוייבים שוב לחלוק לו כבוד, לכך נאמר להם גם כן לחלוק כבוד למלכות.

אלה ראשי בית אבותם בני ראובן בכור ישראל וגו': (ו יד)

שואל השל"ה הק': מדוע להלן בבני לוי כתוב "ואלה שמות בני לוי". למה אמר "שמות" אצל לוי יותר ממה שאמר אצל ראובן ושמעון?

אלא הענין הוא, כי שבט לוי לא היה שריו בגלות, ולוי ידע דבר זה ורצה להשתתף בצרת השעבוד, מה עשה? קרא שמות לבניו על שם הגלות. היינו: גרשון על שם "כי גרים הם בארץ לא להם". קהת על שם ששיניהם קהות. מררי על שם "וימררו את חייהם". וזה שאמר הכתוב: 'ואלה שמות בני לוי'. ומכאן ילמד אדם להשתתף בצער הציבור, אף על פי שאין הצרה נוגעת אליו.

ב"עברא דדשא" מביא דברי השל"ה. ועו"ל דבני לוי שהתעלו מהשייכות הגשמית כדכתיב 'האומר לאביו

בית אבותם" הוא הוא הציווי שציווה ה' למשה ולאהרן לאמר לבני ישראל. כלומר: הביטו אל צור מחצבתכם, זכרו מי היו ראשי בית אבותיכם, דעו שצאצאי השבטים הק' אתם, זרע קודש, בני מלכים ואנשי יחס. ועטרת הקוצים של עבדות ושיעבוד לא הולמתכם.

אומר הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זי"ע: זה שתאמרו ותבשרו הגאולה לישראל, הוא בעצמו הציווי אל פרעה. אף על פי שיאמרו רק לישראל, יהיה פרעה מוכרח להוציאם, וכמצווה מפי הצדיק, שלא יעשה באופן אחר.

ברש"י: צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה.

ה"חתם סופר זצ"ל אומר: נראה דרצה להזהירם שלא יבזו המלך ויתכפרו לו עונותיו, ואזי לא יבואו המכות עליו בדין. וגם שיסבלו דברי תרעומות ישראל, בכדי שלא להוסיף להם חטא ופשע לגרום אריכות הגלות או קושי השעבוד ח"ו.

בירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ח: על מה ציוום – על פרשת שילוח עבדים.

אומר הגאון הרוגטשובי רבי יוסף רוזין זצוק"ל: היינו אותו דבר שציווה את פרעה – להוציא את בני ישראל – ציווה גם את בני ישראל. והרמז בפסוק הזה: 'ויצום אל בני ישראל וגו' להוציא את בני ישראל, שגם בני ישראל ישלחו את עבדיהם.

הרה"ק ה"ישמח ישראל" מאלכסנדר זי"ע אומר: הרבי ר' זושא זי"ע פירש את הפסוק "שפטני אלקים וריבה ריבי מגוי לא חסיד". בבית דין של מעלה מעמידים צדיק מול רשע ומוכיחים את הרשע על שלא הלך בדרכי הצדיק. ובקש דוד שיעמידו בדין נגדו גוי לא חסיד, ולגבי זה יהיה הוא צדיק וחסיד, וזהו 'ויצום אל בני ישראל ואל פרעה' 'ויצום' – מלשון צוותא, העמיד שניהם זה מול זה, ואז יתבלט ההבדל בין ישראל לבין פרעה.

עוד בשמו של הרה"ק הרבי ר' זושא זי"ע: מה שציוום אל פרעה אמר הכתוב, אבל מה שציוום אל בני ישראל לא אמר הכתוב, וי"ל דה'ויצום' עצמו הוא הציווי לבני ישראל. ויצוום שיהיו כולם בצוותא חדא, אמר להם

בלשון הכתוב "מישאל ואלצפן וסתרי". כלומר: מי שואל לדברים צפונים ונסתרים?...

ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה וגו': (ו כה)

ברש"י: מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה, ומזרע יוסף שפטפט ביצרו.

שואל הרבי ה"בית ישראל" זי"ע: והלא איתא במסכת פסחים: שמצינו שעיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו, ואיך אומר כאן רש"י: מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה?

ואפשר ליישב, שבפרשה הקודמת אמרו חז"ל על הפסוק: 'ויואל משה לשבת את האיש', שנשבע לו שיהא בנו הראשון לעבודה זרה, דהיינו בדרכו של יתרו, והפ"ה הוא אמר ה"חידושי הרי"ם" זי"ע: שאצל יתרו כתיב: 'עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים', וכדאיתא שעבד כל עבודה זרה שבעולם, ואח"כ הגיע לידיעת ה' מתוך הכרה עצמית, כך רצה יתרו שבנו הראשון של משה רבינו ילך גם בדרך זו של חקירה.

אותו הדבר אפשר לומר ברש"י כאן: שפיטם עגלים לעבודה זרה – ומזה הגיע אחר כך לידיעת השי"ת, מתוך הכרה עצמית.

עו"א: שלו נראה שלא קשה כלל, וסיפר שבפולין היה יהודי מתבולל שקראו לו ד"ר חיים דוד מפיעטרקוב, והרה"ק רבי דוד מלעלוב זי"ע החזירו בתשובה ונהיה אח"כ פין די פארצייטישע גיטע יודען, ונסע להחזרה מלובלין ולעוד רעביס, הוא היה זקן מופלג בן 80 – 90 שנה, ולעת זקנתו כשחלה במחלה שממנה נסתלק, - פיעטרקוב היתה עיר סמוכה לראדומסק עירו של הרה"ק ה"תפארת שלמה" זי"ע שהכירו עוד אצל רבו הרה"ק מלעלוב – שנסע לבקרו, וכשנכנס אצלו שמע שהוא נותן קרעבן, וחשב התפארת שלמה שזה כנראה על שום שבימיו הראשונים היה רחוק מהיהדות, ולכן אמר לו: שלא ידאג שלא יקרה לו שום דבר כמאמר הכתוב "והימים הראשונים יפלו". נענה רבי חיים דוד ואמר: תסלחו לי, אני לא מוותר על שום עבירה, משום דאיתא כל העושה תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכויות, וממילא העבירות הראשונות הם גם זכויות עבורו.

זהו הפירוש כאן בדברי רש"י: שפיטם עגלים לע"ז, והיינו שהיות ועשה אח"כ תשובה על כך, אם כן זה נהפך לזכויות עבורו, ושוב אין זה גנאי כלל.

ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו', לכן מכונים רק "בשמותם" בני לוי, מכיון שבאמת לא היה להם קשר גשמי לאביו ולאמו.

ועו"ל ע"פ דברי הרמב"ם הידועים: לא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו אלקים ופרק מעל צוארו עול חשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים. עכ"ל.

ולכן רמז הכתוב שאלה הנמנים כאן בפרשה נקראים "בשמותם" בני לוי, אבל כל איש יהודי אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו לומר להקב"ה ה נ נ י ! רבש"ע, שלחת אותי לעולם הזה, והנני רוצה לעבדך באמת ובלבב שלם, הם גם בני לוי האמיתיים.

ובני מררי מחלי ומושי: (ו יט)

הרה"ק ה"דבר חיים" מנדבורנה זי"ע אמר: הנה יש בני אדם אשר הם "בני מררי", כי מר להם מחמת מחלות ויסורים ל"ע, על כן "מחלי" – מלשון "ויחל משה" אנו מחלים פני השי"ת ומתפללים עליהם, ומה אנו מבקשים "ומושי" – מלשון "לא ימיש", שימוש ויסורו מהם כל המחלות והיסורים, כדי שיוכלו לעבוד את הבוית"ש בשמחה ובטוב לבב, מתוך רוב נחת והרחבת הדעת אכ"ר.

ובני יצהר קרח ונפג זכרי: (ו כא)

בספר "תורת הרמ"ז" להרה"ק הרבי ר' זושא זי"ע מפרש:

'יצהר' – מלשון צוהר, ר"ל הצדיקים שהם מזוככים ומזהירים את החומר שלהם. 'קרח' – כשקר להם מקרירות החורף, 'ונפג' – ע"י מה מפיגים את הקור, 'וזכרי' – ע"י שזוכרין את עצמם בהשי"ת.

ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: (ו כב)

רבי יעקב הלוי ממרוויש צ"ל חי בזמן הרמב"ם, היה איש קדוש ומקובל שהיה שואל שאלות מן השמים ומקבל עליהן תשובות קצרות, ונדפס ממנו הספר "שאלות ותשובות מן השמים". פעם אחת שאל להודיעהו מתי יהיה זמן הגאולה וקיבל תשובה קצרה

מדת קדושתם היתה כה גדולה, עד כי לא היתה לסביבתו הטמאה של פרעה שום שליטה עליהם.

אומר ה"ח"תם סופר" זצ"ל: "אשר אמר ה' להם", אלה אשר השכינה מדברת מתוך גרונו, המחזיקים בדבר ה' והחרדים על דברו – "הם המדברים אל פרעה", הם המייצגים את העם והם הם באי כוחו. לא ייתכן להיות מנהיג ישראל ולא להיות מקושר עם אלקי ישראל ותורת ישראל, להיות רחוק מיהדות ולבוא ולבקש בעד העם.

במדרש איתא ששבעה ימים היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו אל פרעה. והוסיף הרוקח בפירושו על התורה, שעל כן נענש משרע"ה שלא נכנס לארץ ז' עממין, ומת בז' אדר, ונקבר בחלק גד שהוא ז' לשבטים, וכל זה הוא כנגד שבעה ימים שלא נתרצה להקב"ה לילך אל פרעה.

שואל הרבי ה"בית ישראל" זי"ע: וצריך להבין, איך אפשר לומר שאהרן היה כה גדול כמשה איש האלקים, וכדכתיב "משה איש האלקים", ומי לנו גדול ממשה רבינו?

ואפשר, דרש"י קאי על קודם מתן תורה, דקודם מתן תורה היו שניהם שווים, אולם לאחר מ"ת איז טאקע מש"ר געווען העכער פין אהרן.

ואפשר עוד, דאיתא מה"חידושי הרי"ם" זי"ע: שבנ"י במצרים היו במצב קשה מאד וכדכתיב: 'אבותינו במצרים לא השכילו', וכבר היה מוכרח לבוא הגאולה, זה כבר היה הרגע האחרון, אולם מש"ר שהיה צריך להיות הגואל – שדרכו היתה צריכה לבוא הגאולה מהשי"ת, היה בדרגה מאד גבוהה עד כדי כך שלבני ישראל לא היה שום קשר אליו, ולכן היו צריכים להגיע לאהרן שהוא היה אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, כדי שהוא יקשרם למשה רבינו, ועל ידי כך שאהרן קישרם למשרע"ה – יכל מש"ר לקשרן לשכינה וכל ידי כך יכלה לבוא הגאולה. – וז"ש: 'משה ואהרן בכהניו'.

וכעין דאיתא בזוהר הק': משה שושבינא דמלכא אהרן שושבינא דמטרוניתא, שאהרן היה הקושר המאחד את לבות בני"י למש"ר, ואילו מש"ר היה פועל עבורם ישועות מלמעלה.

והוסיף על זה: וכן אני רגיל לומר אצל משרע"ה, דהנה אומרים בתפילת גשם: על הסלע הך ויצאו ממנו מים. וקשה איך מגיע באמצע תפילת גשם כשמחפשים זכויות עבור בני"י, שיזכיר את זה שמשרע"ה לקה במים? אולם לפי הנ"ל מיושב, כי מאחר ובתשובה מאהבה הכל נהפך לזכויות, ומי לנו גדול ממשה שבוודאי עשה תשובה מאהבה – תשובה מליאה ואמיתית, וא"כ נחשב זה לזכות עבורו, ולכן מזכירים זאת בתפילת הגשם.

הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני"י מארץ מצרים על צבאותם: (ו כו)

ברש"י: יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן, לומר לך ששקולין כאחד. שואל הרה"ק ה"ח"חזוה מלובלין" זי"ע: הא כיצד? הרי כבר אמרו שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה?

אלא ההסבר הוא, כי אמנם בני אדם המחשיבים את עצמם ומעריכים את ישותם אפילו במדה מצומצמת, היינו: שהם סוברים שהם מהווים איזה "יש" – אנשים כאלה אין דעותיהם שוות ואין משקלם וישותם שווה. אבל משה ואהרן אמרו "ונחנו מה" – אפס ואין – וביטלו את ישותם לגמרי, לגביהם אפשר להגיד ששקולים כאחד.

מסביר הגאון מהר"י אסאד זצ"ל: כשהיה צריך לומר לישראל הבשורה שייגאלו ממצרים היה אהרן נאמן יותר על ישראל, כי אמרו משה נתגדל בבית המלך ואינו מרגיש כ"כ בצערן של ישראל כמו אהרן שנתגדל ביניהם, מרגיש בצרתם ואוהבם יותר. לכן כתוב קודם אהרן, והיינו: 'הוא אהרן ומשה אשר אמר להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים'.

אבל כשנצרך להופיע לפני פרעה ולדבר אתו, היה משה קודם כי הוא נתגדל בבית המלוכה וידע איך לדבר עם מלך, כמו שכתוב: 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה'.

הרה"ק ה"באר מים חיים" זי"ע מבאר: משה ואהרן אשר זכו לקדושה העליונה ולהתגלות הנבואה, נשארו כמות שהם באותה מדרגה גבוהה, אפילו לאחר שנצטרכו לבוא בדברים עם כופר וטמא כפרעה, דבר זה לא השפיע עליהם ולא נשתנו אף כמלוא נימה.

היו משוקעים בתוכן, כי יזדכבו וישיגו ידיעת השם מחוייב המציאות.

ברש"י: מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עכו"ם לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי.

אומר הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב זי"ע: ואף על פי כן מקנא אני בפרעה, איזה קידוש השם צמח מקשיות לבו....

השל"ה הק' מבאר: שלעתים קורה, שאדם צריך להיענש, ומנסה לחזור בתשובה למראית עין, כדי להסיר מעליו את רוע הגזירה.

אמר הקב"ה על פרעה: יודע אני, שפרעה חטא ומגיעים לו עונשים חמורים ביותר, אלא שעלול הוא מיראת העונש להראות את עצמו כאילו הוא שב בתשובה שלימה. אני עצמי יודע את רשעותו העצומה, ומבין שאינו שב באמת, אם העולם לא ידע מכך, ויסבור שעל אף היותו צדיק הריהו סובל, ויהיה בכך חילול השם גדול.

משום כך הקשה את ליבו, כדי למנוע ממנו לחזור בתשובה בצורה מעוותת כזו.

יודעו מצרים כי אני ה': (ז ה)

הרה"ק ה"דגל מחנה אפרים" זי"ע מביא קושיא בשם סבו הבעש"ט הק' זי"ע: וכי זו תכלית הניסים שידעו מצרים שיש בורא ומנהיג לבירה, הלא ללא ספק היתה תכלית יציאת מצרים כדי להשריש את האמונה אצל כלל ישראל ולא בגלל המצריים, שהרי כל תכלית בריאת העולם הזה היתה עבור ישראל. ולא מביא מה שתירץ הבעש"ט הק'.

ומתרץ מדיליה: כי אותם יהודים שאינם במדרגת ישראל, מכונים כאן בפסוק בשם "מצרים", ובאו המכות למצרים כדי שאף בני ישראל שהם בבחינת 'מצרים' רח"ל – יכירו וידעו 'כי אני ה'.

ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה דברם אל פרעה: (ז ז)

בעל "העקידה" שואל: למה סיפרה לנו התורה שנותיהם של משה ואהרן ביום בואם אל פרעה? למאי נפקא מינה?

הענין הוא, כי עד משה ואהרן ידענו צדיק הסולל דרך בעבודת ה', עושה מצוות ומעשים טובים ומשמש

זוה הפירוש ברש"י ששניהם שקולין – שקולין כאחד: כי כאן בגאולה היו שניהם שוים, שהיו צריכים להגיע לכוחות של שניהם, שעל ידי שאהרן קירבם יכלו לקבל איזה שהוא קשר אל מש"ר, ועל ידי כך יכלה לבוא הגאולה.

ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי ואת מפתי בארץ מצרים: (ז ג)

כותב ה"שפת אמת" זי"ע [תרל"ב]: ברש"י ז"ל, שגלוי וידוע לפניו שאין נחת רוח באומות לשוב וכו' טוב לי שיתקשה לבו כו'.

אם כן יש להוכיח מכל שכן מי שרוצה בלב שלם לעבדו יתברך, ולא לסור מעבודתו יתברך, אף כי אינו מוציאו מכח אל הפועל, עוזר לו השי"ת לפניו משורת הדין, כי מדה טובה מרובה, וגלוי לפניו שעיקר רצון בני ישראל לעבודתו יתברך ושאין נחת רוח לבני ישראל לנטות מרצונו, טוב לחזק לבבם ולהטות לבם אליו יתברך.

שואל הרה"ק ה"שם משמואל" זי"ע: אם כן מדוע נענש פרעה, הרי לא היתה בחירה בידו?

כ"ק אבי אדמו"ר זצ"ל [ה"אבני נזר" זי"ע] אמר בזה: כל שהוא יותר חומרי עלול יותר להתפעל ולהיות נתון לשינויים, וכל שהוא יותר שכלי ובעל דעת יש בו יותר חוזק ואמיצות ואינו מתפעל ואיננו משתנה כל כך מהר. והנה המצריים, באשר הם במהותם ובטבעם חומריים ביותר כמה שנאמר: 'אשר בשר חמורים בשרם', היה להם להיות מתפעלים בנקל. ומובא בתנחומא: גוים קרובי תשובה הם. ואחר שהודו החרטומים שמעשי משה אינם מעשי כשפים – היה צריך פרעה להיכנע מיד. אך כאשר התחזקו בתחילה מעצמם בא העונש שאחר כך חזק ה' את לבם. כלומר: העלה אותם למדרגת שכליים, ושכלי יש לו אומץ וחוזק יותר ואינו מתפעל כל כך.

ואמנם בעצם זו מתנה טובה, ואצל ישראל זו נחשבה למידה טובה: 'ה' עוז לעמו יתן' וגו' – עזים הם ישראל באומות, אבל המצרים השתמשו במידה זו לרע ולסרב לרצון ה', ועל זה נענשו על רוע הבחירה.

אומר ה"משך חכמה": מצרים היתה אז המדינה היותר מכובדת, לכן הירבה השם יתברך אותות ומופתים במצרים, כדי לפרסם מציאותו יתברך לכל העולם. ובזה יצאו גם בני ישראל מהדעות והמידות המגונות אשר

בספה"ק "לב שמח" מביא בשם חמיו הרה"ק המהר"ש מבעלזא זי"ע: לכאורה היה צ"ל תנו "לי" מופת מה הלשון "לכם"?

כי באמת אין הכסיל חפץ בתבונה, ולכן מצדו לא רצה במופת, רק בגודל הרשעות אמר למשה ולאהרן תנו "לכם" מופת שאתם בעצמכם אינכם מאמינים באמונה שלימה ואמיתית, אלא תנו לכם תחילה מופת.

אומר המהר"י אסאד זצוק"ל: מלת 'לכם' תמוה מאד, ונ"ל עפ"י דא"י בגמ' שכשרצו לנדות את רבי אליעזר ואמר כותלי ביהמ"ד יוכיחו, ונטו ליפול, וגער בהם רבי יהושע ועמדו, וא"כ אילו לא היה גוער בהם רבי יהושע היו נופלים. והנה פרעה היה ירא לשאול מופת, מפני שדימה בנפשו אולי יאמרו שיפלו כותלי בית המלך, נמצא שהוא היה בסכנה, ולכן לא אמר 'תנו מופת' סתם, רק אמר 'תנו לכם מופת' – שלא יהיו נוגעין בגופו, אלא 'לכם'. ודפח"ח.

מספרים שהאדמו"ר המהרי"א מקומרנא זי"ע נתפרסם כידוע כבעל מופת גדול. רבים נהרו אליו, והרבה סיפרו על מופתים שעשה וכיצד נושעו על ידו. המשכילים אשר בגליציה, שדבר המופתים והשפעת האדמו"ר היו למורת רוחם, שלחו אחד מהם לקומרנא לחצר הרבי, בחשאי, להתחקות על התנהגות הרבי ומופתיו. ואותו שליח כתב אחרי כן מאמר בעתון "המגיד" של המשכילים ובו הוכיח שכל המופתים אינם אלא היפנוזה וכדו' עפ"ל.

כשהראו לאחד מהחסידים את המאמר אמר: התורה מספרת לנו "ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם", אולם אצל פרעה נאמר "ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם" אותו משה ואותם מופתים – היהודים האמינו ופרעה לא האמין, כי הדבר תלוי בעינים המביטות בהם, אם בעיני ישראל או בעיני פרעה ...

הרה"ק ה"דגל מחנה אפרים" זי"ע אומר: תלמיד חכם צריך שתהיינה לו שתי המידות הסותרות זו את זו. מצד אחד: מה הוא רחום אף אתה רחום, ומן הצד השני: תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם.

משה רבינו ע"ה היה כולו חסד ורחמים, הוא היה סמל החניכה והלב הטוב בעולם, אף על פי כן, המופת

דוגמא בצדקותו מסירותו ויראתו. על אברהם אבינו נאמר: "ונברכו בו כל גויי הארץ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". ממשה ואהרן מתחיל הטיפול של גואל ומנהיג הממגר עריצות ועריצים ועוזר לכושלים ולנחשלים, קורע כבלים ומשבר אזיקים ומשחרר את המשועבדים, מוציאם מעבדות לחירות, בוקע להם ימים ומביאם לסיני, לקבלת התורה. מאז נפתח דף חדש בהיסטוריה של עם ישראל ושל האנושות כולה. ומדייק הכתוב לספר לנו את יום "דברם אל פרעה" יום קבלת עליהם תפקיד אלקי זה חדש.

דברי ה"חתם סופר" זצ"ל בשו"ת חלק ו' תשובה צח: כי כפי שהיה עם משה רבינו הגואל הראשון של עם ישראל, כך יהיה גם עם הגואל האחרון. ומיום שחרב בית המקדש, מיד נולד האיש הראוי לשמש בתפקיד הזה, וכן בכל דור ודור נולד האיש הראוי בצדקתו להיות הגואל האחרון לישראל, ובבוא הזמן יתגלה אליו ה' יתברך וישלחהו למלא את תפקידו. כפי שמצינו במלך שאול, שלא ידע ולא חש בתפקיד הרם שאמור היה לשאת, אלא רק לאחר שנמשח למלכות, הערה עליו ה' רוח שלטון ורוח הקודש ממרום, וכך גם יהיה במלך המשיח, שרק לאחר שיתגלה לו תפקידו, יערה עליו השי"ת את רוח המשיח הטמונה וגנוזה למעלה וממתינה שם עד להתגלותו. ואכן, בעונותינו כי רבו, מתו כבר כמה וכמה צדיקים שאמורים היו לשמש כמלך המשיח, ומי שגרם לכך הוא הדור שלא היה ראוי לגאולה, אולם בבוא העת יתגלה אליו ה' כפי שנגלה אל משה בסנה, וישלחהו למלא שליחותו.

כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין: (ז ט)
שואל הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק זי"ע: 'תנו לנו מופת' היה לו לכתוב?

ויש לומר, כי מופתים הנעשים על ידי קוסמים ומכשפים, מתפלאים עליהם רק אותם שעומדים מן הצד, כי הקוסם עצמו יודע שאין זה אלא מעשה תרמית ואחזית עינים. אבל מופתים הנעשים על ידי נביאים וצדיקים מכח ה', הם בעצמם מתפלאים על גילוי המופת. וזה – "תנו לכם מופת", שגם "לכם" – יהיה זה למופת.

הראשון שהראה במצרים היה נח ש. רצה לרמוז בזה, שבשעת הצורך יוכל ללבוש גם מידת גבורה.

רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל דרש: הסביבה משפיעה הרבה על בני אדם, אם לטוב ואם לרע. אדם נעלה ומוסרי יכול להתקלקל בסביבה של אנשים מושחתים. ולהיפך אדם רשע מיטיב את דרכו ומשפר את מעשיו בסביבה של בני עלייה אנשי מוסר. וזה הרמז במטה שנהפך לנחש, מטה האלקים אשר שם המפורש חקוק עליו, אם תשליך אותו לפני פרעה, בסביבה פושעת ומזוהמת – יהיה לתנין, לחיה טורפת. אבל אותו נחש ארסי ייהפך שוב למטה האלקים, אם ידי משה יחזיקו בו. ועיין ב"אוהב ישראל" מש"כ בזה.

וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין: (ז י)

בספר מהרי"ל מביא בשם רבו של המהרי"ל רבי שלום ב"ר יצחק ז"ל: שדוקא אהרן השליך את המטה לפני פרעה ולא משה, כי אין דרך שיעשה ענין נס אחד ע"י אדם אחד פעמיים, דנס זה כבר אירע פעם אחת למשה כשהיה בסנה, כדכתיב 'וישליכוהו ארצה ויהי לנחש'.

ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן: (ז יא)

המלבי"ם בספרו "התורה והמצוה" כתב חידוש על מעשה החרטומים, שעשו גם כן תנינים במטותיהם, וביאר שהחרטומים לא עשו בפועל תנינים, אלא הביאום בתחבולות אחיזת עינים המטעה את עין הרואה, וכן עשו החרטומים, הביאו עורות של תנינים מתים, והכניסו לתוכם תינוקות בני ד' וה' שנים, ובעת שחרטומי מצרים השליכו המטות אל תחת עורות התנינים, באו התינוקות העטופים בעורות התנינים וחספו את המטות אל תחת עורות התנינים, ומרוב מהירותם נדמה לרואים שמן המטות נתהוו התנינים. והתנינים התנענעו תחת עור התנינים, עד שנדמה שהם תנינים חיים ונקראו התינוקות האלו חרטומים, שהיו מלומדים בתחבולות ואחיזת עינים. ואחר שחזר מטה אהרן להיות מטה כברייתו, כתיב "ויבלע מטה אהרן את מטותם", כלומר שמטה אהרן בלע את עור התנינים יחד עם התינוקות והמטות שהיו בתוך העור. והוא פלא.

ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהים כאשר דבר ה': (ז יג)
הרבי ה"פני מנחם" זי"ע מביא בשם ה"שפת אמת" זי"ע: שאצל פרעה כתיב כל כך הרבה פעמים 'ויכבד לב פרעה, כבד לב פרעה', אפשר ללמוד מזה קל וחומר, אם גוי יכול כל כך להתעקש, שאחרי כל כך הרבה מכות נשאר בשלו, בודאי שיהודי יכול להתאמץ ולהכניס בלב יותר ממדריגותיו, יותר מכוחותיו, יותר מיכולתו.

כבד לב פרעה מאן לשלח העם: (ז יד)

שואל בעל ה"תשובה מאהבה" זצ"ל: מה עלה על לב פרעה לבלתי שלח את העם, עד שהקשה הקב"ה את לבו הערל נגד כל המכות הגדולות והנוראות, והלא אין ספק שהיה ידוע ומפורסם מדור לדור שהיה דבר ה' אל אברם במחזה, ושם הודיעו 'כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול', ואיך לא חשש פרעה לסרב?

אלא, נראה שפרעה הלך בדרך תועה, בעצת רשעים וליצני הדור, שהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה, ואם כן, נמצא כי מה שנאמר לאברהם במחזה 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם' – על ישמעאל נאמר, ולא על יצחק וצאצאיו ומשום כך סירב לשלחם. לפי זה מדויק להפליא לשון הפסוק בתהילים: "בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז" – מעם שהיה מוציא לעז על זרע ברח' ה', כאילו שורשיהם מאבימלך.

הרה"ק ה"דגל מחנה אפרים" זי"ע אומר, שהמכה הראשונה שהביא הקב"ה על פרעה היתה מכת דם, וזאת – במדה כנגד מדה: הוא הפך את לבו לכבד, שהינו משכן הדם, על כן באה עליו מכת דם. ומוסיף: כי למילה "דם" ישנן שתי משמעויות: האחת – דם כפשוטו, והשניה – כסף ["דמים"]. לכן, במידה כנגד מידה, לקה פרעה בכפלים: גם בדם ממש, ובנוסף – היהודים התעשרו ממכה זו...

הרה"ק ה"בני יששכר" זי"ע אומר: כלומר: יש לו ללב של פרעה טבע של "כבד": כי כל בשר כשמבשלים אותו יותר, מתרכך יותר. אבל "כבד" – ככל שמבשלים אותו יותר – מתקשה ביותר. כמו כן פרעה, אחרי כל מכה שהוכה נתקשה לבו יותר.

שואל ה"איל המלואים": וצריך ביאור, לאיזו רפואה הכוונה, ומדוע דווקא למכה זו חיפשו תרופה? גם מלת "מן היאור" צריכה הסבר, הרי כל הנחלים נהפכו לדם? ויש לומר, דהנה איתא במדרשים שממכת דם נתעשרו ישראל, כששאבו המצרים היה דם אבל בידי ישראל היה מים, והיו ישראל מוכרים להם מים בדמים יקרים. ונראה מסברא, שזה היה רק במי נהרות שנהפכו לדם, בגלל עונש למצרים, לכן בידי ישראל נהפכו למים. אולם הנילוס, שמכת דם התחילה בו, לפי רש"י, מפני שנפרעים מאלהיהם תחילה, לא היה הבדל אם מימיו היו בידי ישראל או בידי מצרי ולעולם היו דם. וזהו 'ונלאו מצרים' – כי למי היאור לא היתה שום תרופה כשקנו אותם מישראל.

הרה"ק ה"שפתי צדיק" ז"ע שואל: איך יכלו להתעשר ממכת דם, והלא אסור ליהנות ממעשה ניסים? ומתוך: דהנה הישראל לקח דמים מהמצרי עבור מים, והרי המים ביד ישראל לא נשתנו ורק הדם היה נס, ואם כן א"ש.

במדרש: מכאן נתעשרו ישראל שלא היה באפשרות הנכרי לשתות אלא אם כן הישראלי מכר לו בדמים. הרבי ה"פני מנחם" ז"ע הקשה בשם המפרשים, הרי היאור היה ע"ז של המצריים, ואם כן כיצד נהנו ממנו ישראל. וי"ל דמכיון דהוי מחובר לקרקע אינו נאסר כדאי' בע"ז הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין וכו' ריה"ג אומר אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם. עוד י"ל, דכתיב 'ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור' – וא"כ נתייאשו מן היאור ועי"ז התבטל העבודה זרה שלהם, דכל מה שעבדו אותו מכיון והיו שותין ממנו וכשלא נתן מים הפסיקו לעובדו והתייאשו. והוסיף, שבכלל אינו מבין את השאלה, הרי זה היה אינו שלו כמו השמש והירח?!

מעניין לציין חידוש נפלא של הגאון מרוגטשוב זצוק"ל בעל "צפנת פענח" שעולה ממנו שהיאור נאסר בהנאה לישראל, עקב היותו ע"ז של מצרים: בפרשת לידת משרע"ה נאמר: 'ולא יכלה עוד הצפינו

איתא בילקוט שמעוני: משל לארי וחיות ושוכל שהיו מהלכין בספינה וכו' א"ל החמור תנו לי מכס, אמר השועל לחמור כמה עזין פניך, אתה יודע שהמלך שבחיות עמנו ואתה תשאל מכס, א"ל החמור מן המלך אני נוטל ולגנזיו אני מכניס, א"ל הארי קריבו לי וכו' ויצא וטרפו לחמור ונתנו לשועל וכו' שאם היה לו לב לא היה נוטל המכס מן המלך וכו'.

הרבי ה"אמרי אמת" ז"ע אמר בשם ספר "צמח דוד" מרב ספרדי אחד [והפליג את הספר שהוא ספר טוב] מקשה, למה נתחייב החמור מיתה, הלא אי' בגמ' (סוכה ל.) משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסין וכו' אף הקב"ה אמר וכו' ממני ילמדו בני ויבריו עוצמן מן הגזל עיי"ש. ותירץ, שלמלך מותר לומר כן, אבל איש אחר שאומר כן למלך הוא עז פנים, ועוד אמר כי לגבי בני אדם שפיר שייכת סברא זו כדי שלא יבריו עוצמן מן המכס, אך לגבי החיות שכל חיותן רק מגזל לא שייכת סברא זו.

לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה וגו': (ז טו)
ואמרת אליו ה' אלקי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה: (ז טז)

אומר ה"חזקוני": כיון שבתוך דבריו אליו הוא צריך להזכיר שם שמים לכן ציווהו ה' שידבר אליו דווקא כאשר יוצא המימה שזה מקום טהור, ולא בביתו שמלא שם עבודה זרה.

הרה"ק רבי משה מקוברין ז"ע סיפר: בצבאו של הצאר ניקולאי הראשון שירת גנרל זקן, בשם, פון דער האובן. פעם אחת בא ניקולאי למיסדר צבאי על יד קוברין. בראותו את הגנרל הזקן והוא עודנו במלא כוחותיו, שאל אותו: מר האובן, הדם עדיין בוער? – "לא" – השיב הגנרל הזקן – "העבודה היא שבוערת". כך, אמר הרבי מקוברין, צריכים לעבוד את ה' שהעבודה תלהט ותבער גם במדבר.

והדגה אשר היא תמות ובאש היא ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר: (ז יח)
ברש"י: לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות.

והמצרי – דם. וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים מכאן העשירו ישראל". וזה בא הכתוב לרמז: למצרים – "ויהיו דם" "ויהי" לשון צער יגון ואנחה, ולבני ישראל "והיה דם" – לשון שמחה.

על השאלה מדוע היה צריך להעשירם קודם, מתרץ הגאון הקדוש רבי חיים צאנזער זצ"ל ראש הקלוזיבבראד: דהיות כי 'הדגה אשר ביאור מתה', וידוע מה שאחז"ל עה"פ 'זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם', שהקב"ה זימן להם דגים בכדיהם ומהם היו מתפרנסין כמ"ש במס' יומא עה.

נמצא לפי זה, שמכת דם היה נוגע לישראל ביותר, שהרי הדגה מתה, מה עשה הקב"ה? עשה נס בתוך נס, שהמצרים לקו והם נתעשרו מזה, ומעתה לא הוצרכו לנס של הדגים בכדים.

ויך את המים אשר ביאור ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם: (ז כ)

ידוע מחז"ל שישראל העשירו ממכת דם. שהיו המצרים צריכים לקנות מים אצל בני ישראל. שואל הגה"ק ה"זרע שמשון" ז"ע: איזה צורך היה שיתעשרו ישראל ממכת דם. והלא הבטחת 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' – לא ניתנה אלא לשעת יציאה וכבר נאמר להם 'והיה כי תלכון לא תלכו ריקם' וגו'.

ונראה, עפ"י מחז"ל [ב"ב קלז:]: קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמישים מכות. וידוע שהמצרים לקו במצרים חמישים מכות, ורצה הקב"ה שידעו המצרים שכל המכות באים בשביל ישראל, ואילו היו אז בני ישראל עניים, היו מוכים יותר מהמצרים שלקו רק חמישים והם יותר מחמישים, ע"כ הוצרך הקב"ה קודם להעשיר את ישראל במכת דם שהיא המכה הראשונה.

אומר הרבי ר' חיים מאיר מויז'ניץ ז"ע: אפשר לומר: כי מים רומז לתורה, דאם לומדים תורה כדי לקנטר, כדי לשפוך דמו של הזולת, זו מכה גדולה.

והדגה אשר ביאור מתה ויבאש היאור ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור: (ז כא)

שואל ה"לב שלום": צ"ל, אם היאור נהפך לדם, הרי כבר הושגה המטרה של הכאת אלהי מצרים, ולשם מה היה צורך גם במיתת הדגה ובהבאשת היאור?

ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאור' - 'ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור וגו' ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה' – המתבונן יבחין בשינוי לשון הפסוקים לגבי מיקומה של תיבת הגומא, בתחילה נאמר שנתנוה בתוך קני הסוף אשר 'על שפת היאור', אך בסיום הפסוק רואה בת פרעה את התיבה 'בתוך הסוף' – מבלי לציין שהכוונה לשפת היאור, ומכאן שהתיבה היתה בסוף אשר בתוך היאור.

אין זה בכדי, טוען ה"צפנת פענח": הדברים מדויקים להפליא, אמנם בתחילה לא היתה התיבה יכולה להינתן בסוף שבתוך היאור, וזאת משום שפרעה עבד ליאור, והיאור יש בו תפיסת ידי אדם, כלשון רש"י (פסוק יט) יאוריהם – הם ברכות ונגרים העשויות בידי אדם, ומשום כך נאסר בהנאה. על הסוף שמחוץ ליאור, לעומת זאת לא היתה כל מניעה להניח את התיבה, שהרי אחז"ל 'סימן לנחלים קנים' – ומשמע במס' סוטה [מו:]: שהקנים עצמם סימן למקום שלא נחרש ולא נזרע ולא היתה בו תפיסת ידי אדם מעולם. אולם לאחר מכן, כשירדה בת פרעה לרחוץ ביאור, ביזתה בזה את העבודה זרה, ועי"ז התבטלה, וממילא יכלה התיבה לבוא אל תוך היאור.

הגה"ק ה"זרע שמשון" צוק"ל מביא: מקשים העולם, מה ענין דרשה זו על פסוק זה דווקא והיכי רמיזא. וי"ל, שהדבר ידוע שבמדה שאדם מודד מודדין לו. והנה המצרים היו מניחים את ישראל לצוד דגים והיו אוכלים בחנם, וכמ"ש 'זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם', ולכן מטעם זה לא היה לדגים למות, ועוד שזהו נזק גדול לישראל שלא ימצאו עוד דגים לאכול בחנם, ואם ירצו מזונות אחרים יצטרכו לשלם מכיסם, וא"כ קשה על הכתוב 'והדגה אשר ביאור מתה' – שלא היה להם למות, לכן בא ר' חנינא ודרש על פסוק זה דוקא שממכת דם העשירו ישראל וא"כ לא היו צריכים לאכול עוד דגים בחנם, שהרי יש להם מעות הרבה.

ויאמר ה' אל משה אמר וגו' ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים וגו': (ז יט)

בשם הרב ר' משה מאווייה זצ"ל: למה כפל הכתוב לומר "ויהיו דם – והיה דם"? אפשר לומר דרך צחות: לפי המדרש "כשהיו שותין ישראל ומצרי מקערה אחת, היה ישראל שותה מים

בחכמתם לעשות חלק מן המופתים והמכות. וכשהללו כבר אמרו "אצבע אלקים הוא" אות הוא לגודל הנסים והנפלאות.

הגה"צ רבי איצ'לה מוואלוזין צ"ל אמר בדרך צחות: המופת להפוך את מי הנהרות לדם זאת יכלו חרטומי מצרים בקלות לעשות. כי זאת היא אומנותם מעולם להטביע את האנושות בנחלי דם...

ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת: (ז כג)

ברש"י: למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם. בשם רבי יצחק הלוי הורביץ אב"ד אה"ו: מה ראה רש"י להזכיר כעת אצל מכת דם ענין מופת המטה?

נראה לומר, מובא בזוהר הק' שזה שבלע המטה את מטותם היה פלא בעיני פרעה והחרטומים משום שמעשה כזה, שדבר שאין בו רוח חיים יבלע דבר מה אחר, אי אפשר על ידי כישוף. ולמה לא הודו במופת זה, כמו שהודו אחר כך במכת כינים "אצבע אלקים הוא", משום שהם חשבו שמטוהו של אהרן הוא לא עץ ממהותו וטבעו, אלא שאהרן לקח תנין והפכו על ידי כשפים למטה, ולכן יכול היה לבלוע את מטותם.

אולם, מובא בגמ' סנהדרין (סז) שכל דברי כשפים נבדקים

ידי מים, היינו שעל ידי מים חוזר הדבר לקדמותו, (הבאנו את הגמ' וביאורה בשבוע שעבר). לכן במכת דם שנאמר 'הך את המים – במטה – לעיני פרעה', נתחזק המופת הראשון שבלע המטה את מטותם, כיוון שנבדק על ידי המים. ואף על פי כן לא שת לבו גם לזאת.

ה"פנים יפות" מפרש: שכל בוקר היה פרעה יורד ליאור, וכשהגיע לשפת היאור, היה מפלס היאור עולה ומשקה את השדות.

אותו בוקר, בדרכו ליאור עלה באפו ריח הצחנה הנורא מכוון היאור, אך עדיין לא הבין שמי היאור נהפכו לדם, וחשב לעצמו: 'לא נורא, את הריח הזה עוד ניתן לסבול'. כשהתקרבו יותר ליאור, לפתע קלט שמי היאור הפכו לדם, ואם הוא פוסע עוד פסיעה אחת – יגרום לכך שכל שדות מצרים יושקו בדם!

לכן 'ויפן פרעה ויבא אל ביתו' – מיד פנה לאחוריו והתרחק מן המקום, כדי שלא ישקה את שדותיהם של המצרים בדם.

אכן יש לפרש עפי"מ דאמרו [מעילה יא] שע"ז שנשתברה מאליה לדעת ר"ל מותרת, וכגון אילן של ע"ז שנשבר ברוח – פקע ממנו איסור ע"ז, כי הגוי מבטל את הע"ז, וע"ז ניתרת בביטול העכו"ם, לפי שאומר: אם על עצמה לא הגינה – על אחרים לא כל שכן.

ומעתה י"ל שהמטרה היתה לא רק כדי להעניש את אלהי מצרים ע"י ההכאה, אלא לגרום לביטול של הע"ז, ולכן אילו רק נהפך היאור לדם – א"כ אמנם נענש, אבל אין כאן "ביטול ע"ז" שדם אינו מין הפסד, רק שאינו ראוי לשתיה. אך כשגם באש היאור – הרי שנפסד וניזוק, וע"ז שנשתברה מאליה העכו"ם מבטלה בלבו.

שואל ה"חבצלת השרון": הלא איתא בתוספתא [שבת פ"ט]: מנין לדם שהוא משקה וכו', וכן בספרי [דברים ע"ו]: רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם קודם מתן תורה, ואם כן תמוה למה לא יכלו המצרים לשתות מן היאור שנהפך לדם, והרי דם ראוי לשתיה?

ותירץ, דהנה בפ"י רבי יוסף בכור שור וכן הביא הריב"א בשמו, וכן איתא בחזקוני, נ"ל שלא נעשה היאור דם אלא לאותה שעה, ובאותה שעה שנקרש ונעשה דם מתה הדגה ואחר כך חזר ונעשית מים, תדע שלא אמרו שלא יכלו לשתות מן היאור כי נעשה דם, אלא מפני שמתה הדגה ונסרחה נבלתם ובאש היאור וכו'. ולפי זה מתורץ, שאי משום הדם באמת יכלו לשתות, רק זה הסריח ממיתת הדגים ולכן לא יכלו לשתות.

ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא

שמע אלהם כאשר דבר ה': (ז כב)

לכאורה לא מובן מדוע בחר ה' להביא על המצרים לראשונה מכות כאלה שגם חרטומיהם יכולים לעשות כמותן. ההסבר לכך: כאשר מי שהוא מתפאר שהמציא איזו המצאה מופלאה לא יתפאר שהראה אותה באיזה פינה נידחת לפני פשוטי עם. הוא יספר שהראה המצאתו לפני המון גדולי העם, מלומדים ומשכילים, והללו התפעלו מהמצאתו.

ה' בחר בארץ מצרים להראות בה את ידו הגדולה ולהביא עליה את המכות, לפי שמצרים היתה נודעת בחרטומיה וחכמיה. וכדי להודיע לדורות יבואו, שהיו בה חכמים במצרים ועמדה במדרגה גדולה של השכלה, מספרת לנו התורה שגם החרטומים יכלו

הצפרדעים לתוכו נתברר שהוא של מצרים, והשטח שלא באו בתוכו נודע שהוא של ארץ כוש, וזה שנאמר: "הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים" "גבולך" דווקא ולא גבול של אחרים.

ועיין בספר "אילת השחר" לרבי אהרן לייב שטיינמן זצ"ל: שכתב שצריך לומר שהאימנו המצריים והכושיים שהצפרדעים באים עליהם בהשגחה, שאם לא כן לא היו מוכיחים מכך את הגבולות.

ושרץ היאור צפרדעים ועלו בואו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבתי עבדיך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך: (ז כח)

ב"זריזותא דאברהם" כותב: שמכת צפרדעים באה כעונש על שהתכחש לה', שאמר "לא ידעתי את ה'". והצפרדעים מסרו נפשם על קדושת השם, כדי שמהם ילמד מציאות ה'.

יותר מזה, היאור, שפרעה עבד אותו עבודה זרה, הוא עצמו שרץ צפרדעים, להורות על הודאת בעל דין שכמאה עדים דמי.

בגמרא פסחים (נג): מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש? נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו "ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנורך ובמשארותיך" אימתי משארות מצויות אצל תנור? הוי אומר: בשעה שהתנור חם. אנו,

שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה. שואלים המפרשים: הרי קל וחומר מופרך הוא, כי הרי נאמר למשה מפי הגבורה "ועלו ובאו" הצפרדעים, נצטוו איפה מפי המקום לעלות ולבוא, ואיך אמרו חכמינו על הצפרדעים "שאינן מצווין על קדושת השם"?

תירץ הרבי ר' יהונתן זצוק"ל בהיותו ילד בן שמונה: אלא ההסבר הוא, שאמנם הצפרדעים נצטוו לעלות ולבוא, בבית ובמיטה, בתנור ובמשארותם, אולם כל צפרדע יכולה היתה לומר לחברתה: לכי את לתוך התנור הבוער ואני אבוא אל הבית, למיטה. ואף על פי שלכל אחד מהם בפרט לא היה מכוון הצו להיכנס לתוך האש, חפץ כל אחד מהם לקדש שם שמים וקפץ

ה"שפת אמת" זי"ע בליקוטים אומר: שהרי פרעה היה יוצא כל בוקר ליאור לעשות צרכיו והיה אומר שהוא אלוה, וכאן במכת דם כבר לא יכל לעשות את זה משום שהיו רואים ולא שת לבו גם לזאת.

אומר ה"משך חכמה": דמכת דם לא היתה בבית פרעה, וכמ"ש במדרש שישראל העשירו ממכת דם מכיון שקנו את המים בכסף, לכן פרעה שמשה רבינו גדל בביתו כבן מלכים שילם כבר עבור זה, ולכן בביתו לא היה מכת דם, ולכן 'לא שת לבו גם לזאת'.

המהרי"ל דיסקין זצ"ל מבאר: שהקב"ה הרי הודיע למשה שכשיכח את היאור, כל המים שבמצרים – כולו אלו הנמצאים בבקבוקים ובכלים – יהפכו לדם.

אבל פרעה לא ידע זאת. הוא ראה את היאור הופך לדם וסבר שזו כל המכה - שהיאור נהפך לדם. דבר זה – אמר פרעה – גם חרטומי יודעים לעשות!

לאחר מכן 'ויפן פרעה ויבא אל ביתו' – הוא בא לביתו וראה שגם בביתו יש דם, כל המים שנאספו בבקבוקים ובכלים – נהפכו אף הם לדם. ואעפ"כ 'ולא שת לבו גם לזאת' – הוא לא נתן לבו להתפעל מתופעה זו. שגם המים שבבקבוקים נהפכו לדם!

ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתת ממימי היאור: (ז כד)

מבאר הנצי"ב זצ"ל ב"העמק דבר": בפרשת שילוח מרגלים מסופר, כי בני ישראל ביקשו ממשה: 'נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ' [דברים א כב], הרי לנו כי 'ויחפרו' פירושו יחפשו. וזו גם הכוונה כאן: המצרים חיפשו מים סביבות היאור ולא מצאו, על כן נשארו צמאים שבוע ימים.

עונש זה היה מידה כנגד מידה, על שהעבידו את היהודים ולא נתנו להם מים לשתות. המצרים לא נתנו ליהודים לשתות מים באמצע העבודה, עתה עבדו המצרים במשך שבוע, ואילו היהודים שתו מים כאות נפשם.

הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים: (ז כז)

במדרש איתא שהיתה מחלוקת בין כוש למצרים בענין הגבולות, שהמצרים היו אומרים עד כאן גבולנו והכושיים היו אומרים עד כאן גבולנו, וכיון שבאו הצפרדעים עשו שלום ביניהם, שהשטח שנכנסו

והיא הוסיפה להתיז נחילים נחילים, עד כי "ותכס ארץ מצרים".

א"ה: אולי בדרך אפשר, שהמכים התחלפו, כל אחד חשב שהוא יתן כזו מכה שיותר לא יצאו... וההצלחה היתה גדולה...

ויעשו כן החרטומים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים: (ח ג)

אומר ה"אזנים לתורה": 'חכמים המה להרע' – להעלות את המכות, 'אבל להיטיב' – להסירן 'לא ידעו'.

ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי וגו': (ח ד)

כותב הרה"ק ה"אור פני משה" זי"ע: מלשון הפסוק משמע שהוא בעצמו הלך לקרוא אותם, אמנם אצל מכת דבר נאמר 'וישלח פרעה והנה לא מת' – ולא קראם בעצמו כמחז"ל דבר בעיר כנס רגליך וכו', וגם במכת הערוב נאמר 'ויקרא פרעה' – משמע בעצמו, אמנם אצל הברד נאמר 'וישלח פרעה ויקרא' – כי היה ירא פן ימיתהו הברד.

אומר הרה"ק ה"אמרי חיים" מו"ז'ניץ זי"ע: פרעה לא פנה אל חרטומיו שיסירו המכה, כי בכחם רק להוסיף מכה על מכה, אבל להסיר מכה, מוכרחים לפנות אל משה – אל הצדיק.

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע מביא בשם הרבי ה"אמרי אמת" זי"ע שאמר בשם הרבי ר' בונם מפשיסחא זי"ע שהקשה, הלא משה רבינו היה רק שליח וכי דרכו של שליח להתפלל עבור מי שנשלח אליו, והרי כאן בני ישראל והשכינה היו בגלות ומצפים כל רגע לצאת ומדוע ראה לפעול חסד למען המשעבדים, ולמה שלא יתקיים בו הלעיטהו לרשע וימות, ועל כל פנים שלא יבקש עבורו?

אלא לפי שיצא מזה קידוש ה' שזהו מטרת בריאת העולם שבני"י ישבחו להש"ת. ועל ידי שמשה רבינו ביקש לשנות את גזירת הש"י פתח פתח שיהיו בני ישראל יכולים לשנות גזירות הש"י, הקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה, שבני ישראל יוכלו להתעלות מעל הטבע.

דווקא לתוך התנור כדי למסור עצמו על קידוש השם, ולכן הקל וחומר עולה יפה. ודפח"ח.

ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן וגו' והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים: (ח א)

בבעל הטורים: 'והעל' – ב' במסורה דין, ואידך 'והעל אותם הר ההר'. ומפרש שלעומת הצפרדעים שמסרו נפשם על קדושת ה', במשה ואהרן נאמר במי מריבה 'יען לא האמנתם בי להקדישני' – לפיכך מתו ולא נכנסו לארץ.

אמנם, ה"שפת אמת" זי"ע [בליקוטים] מבאר הקשר: כשם שהצפרדעים מסרו נפשם לקיים את ציוויו ית' בהכנסם לתנורי מצרים, כמו כן אהרן ואלעזר בנו עלו במסיו"נ להר ההר למרות שידעו שאהרן ימות שם.

ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים: (ח ב)

מוסר השכל גדול למדנו מהצפרדעים, עד כמה חייב האדם לשעבד את לבו, להיות מוכן תמיד לעבודת ה'. כמ"ש הרה"ק ה"בית אברהם" מסלונים זי"ע בשם אביו הרה"ק ה"דברי שמואל" זי"ע: דבעת שנתן ה' מכת צפרדע במצרים, והכותל ה' עשויה מאבני שיש, ולא יכלה הצפרדע להיכנס, ואיתא במדרש שאמרה הצפרדע לאבני השיש: תבקע ואלך ואעשה רצון בוראי! "אזוי דארף א איד זאגען צו זיין הארץ, שפאלט זיך אויף, צו טאן דעם רצון פון דעם אייבערשטען" [כך צריך יהודי לומר ללבו, שתבקע עצמה כדי לעשות רצון ה'], כי אם לאו, הוא גרוע יותר מהצפרדע שאפילו אבני השיש עשו רצונה. מספרים שמדי שנה בפרשת וארא היו החסידים נוסעים לרבי ה"דברי שמואל" כדי לשמוע כיצד חוזר על מדרש זה ומשמיע את זעקתו.

ברש"י: צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים.

כתב ה"ברכת פרץ": הנה כשראו המצרים המכים אותה, כי על ידי זה מוסיפה להתיז צפרדעים הרבה, הלא הדעת נותנת שצריכים להפסיק מלהכותה, כדי שלא להרבות השרצים הללו, אבל מה מידת הכעס אומרת אדרבה, מכיון שמוסיפה להתיז, כ"ש וכ"ש שצריכים להוסיף ולהתנקם ממנה ולהכותה ככל האפשר, וכך חזר חלילה, הם הוסיפו להכות ולהתנקם,

לחשוב עוד שגם מה שנפסק למחר הוא משום שממילא הסתיים זמן הכיבוש, כי אם כך – איך לא חשש משה שפרעה יאמר לו אכן כך, הסר מעלי את המכה כבר היום, או יאמר הסר אותה מעלי עוד יומיים.

ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלקינו: (ח ו)

שואל הרה"ק ה"נחלת דן" ממוד'יץ זי"ע: מדוע דוקא במכת הצפרדעים אמר משה "כי אין כה' אלקינו", לשון שלילה, בעוד בשאר המכות כתוב "כי לה' הארץ" וכדומה בלשון חיובי? ועוד קשה, שכידוע חנניה מישאל ועזריה כשקפצו לכבשן האש עשו ק"ו מהצפרדעים, ומה הצפרדעים שאינם מצווים על קידוש ה' כננסו לתוך התנורים אנו כל שכן, וקשה, והא אית ליה פירכא, דמה לצפרדעים שאינם מצווים על "וחי בהם", להם מותר לקפוץ לתוך האש, אבל חנניה מישאל ועזריה שמצווים על 'וחי בהם' – להם אסור לקפוץ לתוך כבשן האש? ועוד קשה, למה הם לא למדו מאברהם אבינו שזרקו אותו לכבשן האש, ולו כן היה את הציווי של וחי בהם, שהרי קיים אברהם אבינו כל התורה כולה?

ואפשר לומר: דהנה רש"י במסכת אבות כתב: שעשרה נסיונות שנתנסה בהם אברהם אבינו הם כנגד העשר מכות והם כנגד עשרת הדברות. וא"כ כיון שהנסיין השני היה שזרקו אותו לכבשן האש, זה היה כנגד הדברה השניה שהיא "לא יהיה", וכן גם נגד מכת צפרדע.

ולפי זה אפשר לומר: שחנניה מישאל ועזריה כן למדו מאברהם אבינו שקפץ לאור כשדים אף על פי שיש לו את המצוה של "וחי בהם", ומה שכתבו שהם למדו מצפרדעים היינו מפני שאצל הצפרדעים כתוב מפורש שקפצו לתנור, אבל מסירות נפשו של אברהם לא נאמר מפורש בתורה, אבל הם למדו באמת מאאע"ה, ולכן כתוב בלשון שלילה כנגד הדברה השניה "לא יהיה לך" שזה גם לשון שלילה.

ולפי זה אפשר גם לומר: שמכת הערוב שהיא המכה הרביעית היא כנגד "זכור את יום השבת לקדשו", ואיתא "כל המחלל את השבת חיות רעות באות עליו", לכן "זכו" למכה זו.

וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאור תשארנה: (ח ז)

ולכאורה הקושיא אינה מובנת, הלא בלאו הכי היתה המכה רק שבעה ימים ולא יותר, ואולי הכוונה שאם לא היה מבקש היה הרשע נשבר קודם - שתיפסק המכה.

ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך וגו' ויאמר למחר: (ח ה)

שואל הרה"ק ה"נחלת דן" ממוד'יץ זי"ע: וכי פרעה שוטה היה שמאריך את זמן המכה בעוד יום? ועוד קשה, דכתיב "ויצעק משה אל ה'", מדוע היה צריך לצעוק אל ה'?

ואפשר לומר: שפרעה חשב שמשרע"ה הוא כמו נביאי אומות העולם ח"ו שהקב"ה נגלה אליהם רק בלילה כמו אצל בלעם הרשע, ולכך אמר לו פרעה: "למחר" כדי שבלילה ידבר עם הקב"ה על מחר, אבל משרע"ה הרי התגלה אליו הקב"ה גם ביום, ולכך הוא צעק לפני ה' כדי שפרעה גם ישמע וידע שאינו כנביאי אומות העולם – שאליו מתגלה גם ביום.

רבה של קוטנא ה"זית רענן" זצ"ל שואל גם: מדוע פרעה לא ביקש שיסיר ממנו מיד את המכה? וגם מה ענה לו משה רבינו "למען תדע כי אין כה' אלקינו" – וכי אם יסיר את זה היום ולא מחר לא ידע שאין כה' אלקינו?

ועונה תירוץ חריף על כך: לכל דבר הנעשה בכיבוש יש זמן מוגבל שבו יתקיים ולאחר שהזמן המוגבל יחלוף יסתלק הדבר מעצמו. משום כך חשב פרעה לעצמו במחשבתו הרעה, כי גם מכת הצפרדע היתה על ידי כיבוש, מפני שהחרטומים גם כן העלו את הצפרדעים. לכן כאשר בא משרע"ה ואמר לו: התפאר עלי וגו' חשב פרעה לעצמו: מן הסתם יודע משה כי כיבוש זה עומד ממילא להסתיים היום והוא משער שאני יאמר לו: אכן, הסר מעלי את המכה הזאת תיכף ומיד, והוא – שכאמור יודע שממילא המכה עומדת לחלוף – יוכל להתפאר לפני שתפילתו היא שסילקה את הצפרדעים. אבל אני אחכים ואערים עליו משום כך אמר פרעה למשה "למחר", כי האמין שגם בלא תפילתו של משה תיפסק המכה כבר "היום" וכך יוכל להוכיח לכל כי כמעשה החרטומים כן מעשה משה.

ועל כך השיב לו משה: דברך טוב בעיני, כי הוא ידע את האמת שמעשה ה' הוא והמכה לא תופסק מאליה לא היום ולא מחר, ורק ברחמיו ותפילותיו יסירם מפרעה, ומעתה יידע פרעה בבירור כי אין כה' אלקינו ולא יוכל

וי"ל עוד דאיתא בגמרא שחנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים וכו', לכן כיון שמכה זו גרמה לקידוש השם במיוחד, בכדי לבטלה היה צריך משה רבינו

ע"ה לצעוק ולהתאמץ בתפילה.

עו"ל דבשעת מכת הצפרדע ראה משרע"ה ברוח קדשו את כל הדורות הבאים שימסרו נפשם על קדושת ה' מכה הק"ו מצפרדעים, ואף שחנניה מישאל ועזריה ניצלו אבל רבבות רבות אלפי ישראל נהרגו ונשרפו על קידוש ה' הי"ד, ועל זה היתה צעקתו, לעורר זכותם לפני הבורא ית"ש.

עו"א: שהמהרש"א שם בפסחים כתב: שדבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם בצפרדעים מכל שאר מינים, לפי שהצפרדעים טבען במים ולהרחיק עצמן מן ההיפוך שהוא האש, ואעפ"כ בשליחות השי"ת קדשו עצמן בשליחותן שלא להרחיק עצמן מן התנור גם שהיה אש בתוכו.

ויש ללמוד מדברי המהרש"א שיש לישא קו"ח בעצמינו מהצפרדעים למסור הנפש בדברים שהם היפוך הטבע. אמנם מסירות נפש בפועל על קידוש השם אינו דבר מצוי לקיימו, אבל עלינו ללמוד להקריב לגבוה את הרצונות האנוכיים שבכל יום ויום, אף שהוא כנגד הטבע.

הרה"ק רבי ברוך מקומרנא זצ"ל הי"ד אמר: בשתי מכות מהעשר מכות שלקו במצרים מצינו לשון "ויעתר", במכת ערוב ובמכת ארבה. וצריכים להבין למה דווקא בשתי המכות הללו אנו מוצאים לשון "ויעתר"? על הפסוק "ויעתר יצחק" – פירש"י ז"ל שהוא לשון הפצרה וריבוי.

אלא, כי יש שתי תקופות בעם ישראל, תקופה אחת שמצבם של ישראל טוב בין האומות, ומתבוללים בינם וזה מכת ערוב (לשון ערבוב), ותקופה שניה מכת ארבה, איפה שמצבם בין האומות, שכמו שהארבה רוצה לאכול את התבואה, כך רוצים לאכול אותם. ועל שתי המכות התפלל משרע"ה, על מכת הערוב שלא יתבוללו בגוים, ועל מכת הארבה התפלל שיוכלו לסבול את הצרות של הגוים וישארו ביהדותם ובדתם, ולקיים מצוות התורה.

אומר ה"חפץ חיים" זצ"ל: כאן הועילה תפילת משרע"ה להסיר הצפרדעים מפרעה ומעבדיו, ובמעשה הנחשים והשרפים (במדבר כא ד) לא פעל משה בתפילתו להסיר את הנחשים אלא נצטווה "עשה לך שרף" וגו'.

הענין הוא: כי לכל צרה שלא תבוא יש תרופה, מלבד לשון הרע. וזו מידה כנגד מידה, אם אדם דן את חבירו לכף זכות – דנים גם אותו לכף זכות, והיפוכו במדבר לשון הרע.

יציא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה וגו' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה: (ח ח)

שואל ה"חתם סופר" זצ"ל: למה במכת הצפרדעים כתוב "ויצעק" ובערוב כתיב "ויעתר"?

ויש לומר, על פי חז"ל: למה נמשלה תפילתם של צדיקים לעתה, לומר לך מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפילתן של צדיקים מהפכת מידותיו של הקב"ה ממידת רגזנות למידת רחמנות. והנה בצפרדע לא נהפך הרוגז לרחמים גמורים, שהרי מתו הצפרדעים והיו להם לפגע – "ותבאש הארץ", לכן כתוב "ויצעק", מה שאין כן בערוב, הלכו להם לגמרי, כתיב "ויעתר".

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע שואל: הרי איתא בגמ' (ב"ק צג.) שממהרין ליפרע מן הצועק תחילה, וכאן הרי בני ישראל צעקו על מצרים? אלא שזה רק בבני ישראל ולא כשצועקים על גוים. גם לא היתה להם שום עצה, וכדאיתא שם והני מילי דאית ליה דינא בארעא, דכשאיין דין למטה וכו', 'דן אנכי'. ומלבד זאת הרי פרעה היה בעל מחלוקת גדול, פרעה אמר 'מי ה' אשר אשמע בקולו', אמר לשה"ר ועשה מחלוקת בין ישראל לאביהם שבשמים והביא פירוד בבתי ישראל, ואיתא בירושלמי שמותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת. ובכלל לא שייך כן אצל גוי, דכתיב 'לא תלך רכיל בעמך'.

ב"עברא דדשא" מביא מה שדקדקו המפרשים אמאי דייקא במכת צפרדע התפלל מרע"ה בלשון צעקה, מה שלא מצינו כן בשאר מכות. וב"מושב זקנים" פירש משום שקול הצפרדעים המקרקרים עשה רעש חזק מאוד, ולכן צעק בקול כדי שישמעוהו מתפלל, ולא יחשדוהו כמכשף.

והריחו, הלא היה זה נס שלא באו מיד כל המכות הבאות, שמיד לא שרצה מצרים רימה וכינים, לא הוכתה במכת דבר ולא פשה בה שחין, אלא כל מכה נדחתה עד שהגיע תורה!...

וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם כאשר דבר ה': (ח יא)

כותב ה"ערבי נחל" זי"ע: קשה להבין מדוע הכביד לבו כאשר ראה כי היתה הרווחה? – נראה, כי נסתפק פרעה אם משה הוא שליח ה' או סתם מכשף, לכן אמר לו פרעה שישלח את העם כאשר יסיר הצפרדעים ובלבו גמר שלא לשלוח ובזה ייבחן. אם משה באמת שליח ה' עליו לדעת כי פרעה משקר, ואינו צריך להסיר הצפרדעים, אבל אם יסיר הצפרדעים אז נראה שלא שלחו ה', והוא סתם מכשף.

וזה כאשר ראה פרעה כי היתה הרווחה, אף שהבטיחו בפיו בלבד לשלוח את ישראל – לכן: 'והכבד את לבו'.

ויאמר ה' וגו' אמר אל אהרן וגו' והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים: (ח יב)

הרה"ק ה"אמרי פינחס" זי"ע אומר: כידוע, פרעושים אלו כינים, ומדוע נקרא שמם פרעושים? אלא שנקראו כך על שם פרעה – 'פרעושים'...

שואל המגיד מדובנא זצ"ל, וכן עוד מפרשים, לפי סדר הדברים בפרשתנו, היתה מכת כינים המכה השלישית בסדר המכות ולפני מכת הערוב. אולם בתהילים הסדר הוא אחר: "אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם" – כינים אחרי ערוב.

ומתרץ כדרכו עם משל: עשיר אחד השיא את בתו, כמה ימים קודם החתונה עשה משתה בכל יום לאנשים שונים. יום אחד בשביל בני משפחתו העניים, יום אחד בשביל לומדי התורה ויום אחד בשביל סתם עניים. מנהל הבית הכיר בין המסובים – אחד שבא גם אתמול וגם היום, שאלו לסיבת הדבר והשיב: אמנם כן, אתמול הייתי כאחד מלומדי תורה והיום כקרוב, בן משפחה. הנמשל: אמנם מכת כינים הוא קודם, אבל במכת ערוב היתה ערבוביא שכל המינים באו עם מכת הערוב, לכן באו גם הכינים עוד פעם עם מכת הערוב "אמר ויבא ערב כנים בכל גבולם" כי גם הם מחותנים למכת הערוב.

הרה"ק רבי בעריש מביאלא זי"ע, היה מתנהג אפילו כשהיו מזכירים חולה מסוכן ר"ל או על שאר צרה שלא תבוא – היה מבטיח בבירור שיישאר החולה בחיים, או שיצא מהצרה. וזה היה בפומבי בפני קהל עם ועדה. ואמר על זה הטעם שקודם הוא מבטיח, ואח"כ מתפלל להש"ת שיקיים מה שהבטיח, כי לא יהיה נאה אם לא תקיים הבטחתו.

ואמר שכך מצינו אצל משרע"ה: 'ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה', היינו שמשרע"ה אמר, אני הבטחתי לפרעה שמחר תוסר המכה, ולכן צעק אל ה' שיקיים הבטחתו. גם אמר שמצינו בתהילים שביקש דוד המלך ע"ה: "בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא" וד"ל.

ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים: (ח ח)

המבי"ט בספרו "בית אלקים" [שער התפילה פ"ו] הקשה על כך שהתפלל משה בצעקה, שהרי מבואר בגמרא שהמשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמונה, וברש"י: כאילו אינו מאמין שהקב"ה שומע תפילה בלחש. ואם כן יש לתמוה, למה כאן התפלל משה בלשון צעקה שהיא הרמת הקול?

ומבאר, שאת התפילות הסדורות לאומרם כל יום, אין ראוי לאומרם בקול, שהרי יכול אדם לכוון בהם גם בלחש, וצריך להראות שמאמין שהקב"ה שומע גם תפילת לחש. אבל בתפילות שמתפללים בעת צער וצרה, אין האדם יכול להתפלל בלחש בגלל צערו, וזקוק הוא לצעוק אותם בקול רם, להראות ולבטא את גודל הצרה והצער שהוא נמצא בו, שאין מי שיצילהו מידם כי אם הקב"ה. והרי הוא כמי שאינו יכול לכוון בלחש, שהדין הוא שמותר לו להתפלל בקול רם.

והסיבה שהיה משר"ר נסער בנפשו, כיון שפרעה אמר לו: 'העתירו אל ה' וגו' ואשלחה את העם' – והיה זה בפעם הראשונה שפרעה הבטיח לשלחם, והאמין לו משה שלאחר שיסורו הצפרדעים אכן ישלחם, והיה נראה למשה שיציאת ישראל ממצרים תלויה כעת בהסרת הצפרדעים, ועל כן היה נסער וצעק בתפילתו אל ה'.

ותבאש הארץ: (ח י)

רבינו אברהם בן הרמב"ם משמיע חידוש גדול, וכתב עליו דהוא דרוש מתוק: לאחר שהמוני הצפרדעים מתו וגדשו את הרחובות החצרות והבתים, נרקבו ונתעפשו

החיות הללו באו במכת ערוב למצרים, יחד עם שאר כל החיות, ואלו זקוקות היו שתבוא אתן "גם האדמה אשר הם עליה", כדי שתישארנה בחיים.

הגאון רי"ש נתנזון זצ"ל מפרש: שהכוונה "וגם את האדמה אשר הם עליה" הוא – שבכל מקום שהם, המצרים, הלכו ודרכו כף רגלם – מיד בא גם הערוב. וגם אם איזה מצרי הלך לארץ גושן – בא עמו הערוב.

למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ: (ח יח)

אומר הרה"ק ה"אמרי חיים" מויז'ניץ זי"ע: "ארץ" רומז לשפלות, ונפשי לעפר לכל תהיה, "אני ה' בקרב הארץ", הקב"ה שוכן רק בקרב המשפיל עצמו כעפר, כמאה"כ "אשכון את דכא ואת שפל רוח".

אחיו הרה"ק ה"שארית מנחם" מווישווא זי"ע אמר לפרש עפ"י ד הבעש"ט הק' זי"ע: שיש לאדם לידע שאפילו במחשבה רעה יש ניצוץ קדוש המחייהו, וכשידע זאת יפרד הרע ויהיה הכל טוב.

ואפ"ל שזה מרומז בפסוק: 'הפליתי ביום ההוא וגו' אשר עמי עמד' – רומז לתפילה עפ"י שאמחז"ל אין עמידה אלא תפילה, 'לבלתי היות שם ערוב' – במחשבות זרות, ע"י שתדע 'כי אני ה' בקרב הארץ' – אפילו בעניינים ארציים, המחשבות זרות, ישנם ניצוץ, ועי"כ יתפרד הרע ונשאר אך הטוב

ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה: (ח יט)

אומר הרה"ק מביקובסק זי"ע: חז"ל אומרים שכשישראל חביבין לפני המקום קורא אותם "עמי", וכשאינם חביבים לפניו קורא אותם: "עמך". ואמר כאן: 'ושמתי פדות' – אפדה אותך – בין שנקראים עמי ובין כשהיו נקראים עמך, בכל אופן אגאלם, אלא זכו – אחישנה, לא זכו – בעתה.

בעל הטורים: ג' במסורה: כאן חסר וב' מלאים, "פדות שלח לעמו", "והרבה עמו פדות". כי כאן לא היתה זו פדות שלמה אלא מפני הערוב, אבל לעתיד – הרבה עמו פדות ותהיה גאולה שלימה.

אומר הרה"ק רבי דוד מלעלוב זי"ע: זה מרומז בפסוק עצמו "למחר יהיה האות הזה". כלומר, "למחר"

ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכינים ולא יכלו: (ח יז)

ברש"י: שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה. אומר הרבי ר' זושא זי"ע: כמו כן כשאדם מחזיק את עצמו פחות מכשעורה – בהכנעה וענוה, אין לקליפות שליטה עליו.

ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלקים היא וגו': (ח טו)

בשם היושבים בבעלזא: במכת כינים נאמר: "ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלקים הוא". אם כן ופלא למה הוכו החרטומים במכות נוספות אחרי שאמרו אצבע אלקים הוא?

ותירצו, לפי דברי התרגום יונתן ב"ע על הפסוק הנ"ל: "ואמרו איצטגניי פרעה לא מן כח גבורת משה ואהרן הוא אלהן משתלחא מן קדם ה' הוא", נמצא שהחרטומים כיחשו בענין של אמונת צדיקים, לכך למרות שאמרו "אצבע אלקים הוא" שוב הוכו במכות קשות.

ויאמר ה' אל משה השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה וגו' ואמרת אליו וגו': (ח טז)

אומר ה"אזנים לתורה": על דרך "זריזין מקדימין למצוות", כי לעשות דין לרשעים היא מצוה ככל המצוות.

ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה: (ח יז)

אומר ה"חוות דעת": חז"ל אומרים כי כלב שאינו נמצא בעירו לא ינבח שבע שנים. לפי שכל חיה שאינה מריחה ריח עפר אדמתה, אינה חצופה כדי להתקיף. אשר על כן אמר השם כי בתי מצרים 'ומלאו את הערוב וגם את האדמה אשר הם עליה', גם באדמה יתמלאו, היינו: שהחיות תבאנה עם אדמתם, ועל כן יהיה להם עוז וחוצפה להמית את המצרים.

הרבי ר' העשיל בספרו "חנוכת התורה" אומר: כבר אמרו חכמים כי בין צמחי האדמה נמצאת גם בריה בצורת אדם, והיא הנקראת בלשון המקרא "אבני השדה" ובלשון המשנה "אדני השדה". חיה זו מחוברת לאדמה והיא יונקת חיותה ממנה כשאר הצמחים, וכשינותק חיבור זה הרי היא נובלת ומתה. והנה גם

בגאולה העתידה "יהיה האות הזה", אז תהיה גם אות "ו" החסרה כאן בפדות, והגאולה תהיה שלימה.

הרבי ה"אמרי אמת" זי"ע אמר: כפי שידוע שלכך קראו ליהודי הקדוש זצ"ל בשם יהודי, כי בכל יום ויום התעלה כמו מן גוי ליהודי, שבכל יום נעשה יהודי חדש, וזה פירוש כאן 'ושמתי פדת בין עמי ובין עמך', שההבדל בין ישראל לגוי, 'למחר יהיה האות הזה' - בכל יום ויום, בכל מחר יהיה האות הזה.

הרה"ק המהר"ש מבעלזא זי"ע אומר: הענין, דהנה יש שלשה מיני גלויות, א', מה שהישראל בגלות בין גוים, וזהו גלות הקל מכולם. ולכן אמר 'ושמתי פדות' רפה. ב' הוא מה שישראל אחד הוא בגלות אצל חבירו זה הוא קשה יותר, ולכן אמר 'פדות שלח לעמו'. ר"ל ונאמר פדות בדגש. ג' הוא מה שכל אחד הוא בגלות ביד עצמו, והוא עפ"י מאחז"ל: צדיקים מסור לבם בידם, רשעים הם מסורים ביד לבם, ואין בכחם להטות יצרם הטוב להכניע את יצרם הרע, זה הוא הגלות הקשה מכולן, ולכן אמר 'והרבה עמו פדות' ר"ל הגלות שהוא "עמו" - ר"ל עם עצמו הוא קשה מאד, והפדיון מזה הגלות הוא דבר קשה ביותר, לכן נאמר "והרבה" דייקא, לפי שהוא קשה מכולן.

עו"א: י"ל בדרך רמז, דההבדל בין גימטריא של "ישראל" (541) לבין הגימטריא של "מצרים" (380) הוא קס"א (161), והוא מספר שם "אהיה" במילוי יודין (אלף הי יוד הי), ובשם הזה פדה את ישראל ממצרים.

מדייק החיד"א בספרו "פני דוד": שמילת 'פדת' - כתובה חסר, בלי וא"ו, ובא לרמז שגאולת מצרים לא היתה שלימה, משום שהיו אחריה עוד גלויות, אבל 'למחר' - בעת הגאולה העתידה 'יהיה האות הזה' - אז כן תהיה האות וא"ו, שיהיה אז הגאולה השלימה. אבי"ר.

מבאר ה"ישועות יעקב": אעשה ענין של פדות וכפרה בין עמי ובין עמך, כלומר: שהמצרים ימותו ויהיו כפרתם של ישראל, כמו שדרשו חז"ל [ברכות סב] בפסוק 'ואתן אדם תחתיך' - אל תקרי אדם אלא אדום. באותו ענין אמרו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת [ברכות לד], למה אמר זה מת, הרי לא צריך להוציא דבר רע מהפה, אלא

הכוונה היא: 'זה חי' - ישראל זה חי יהיה, 'וזה מת' - גוי זה ימות במקומו.

ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לה' אלקינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו: (ח כב)

אומר ה"דברי שאול": דקדקו המפרשים בלשון הכתוב, היה לו לכתוב "לא נוכל", כי לשון "לא נכון" משמע שאסור הדבר מצד הדין.

ואפשר לומר, לפי מה שמפרש האבן עזרא "תועבת מצרים", שמתעבים כל דבר היוצא מן החי, ולפי זה כיון שנמאס להדיוט אינו בדין שיעלה לגבוה, כמבואר ביורה דעה סימן ק"ד, ובמקום שהשומן מאוס לאכול, אסור להדליקו גם בבית הכנסת משום 'הקריבהו נא לפתחך'. וזהו הפירוש "לא נכון": אסור לפי הדין לעשות כן במקומם, וצריך להקריב הצאן במקום שהמצרים אינם ואינן נמאסות.

הרה"ק המהר"ש מבעלזא זי"ע מפרש את הכתוב: כך אמר משה, אמת אשר בטוחים אנו, אף אם נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו, אבל מפאת הנימוס, לא נכון לעשות כן, לזבוח במקום זר את יראתו של אותו מקום.

דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלקינו כאשר יאמר אלינו: (ח כג)

אומר האלשיך הק' זי"ע: הנה כמה מהראשונים תמהו על כך למה לא נאמר בפירוש לפרעה שישחרר את בני ישראל, אלא באו עליו בעקיפין "דרך שלשת ימים נלך במדבר"?

אלא, אילמלי היו מבקשים מפרעה שחרור מלא, עדיין היה לו לפרעה פתחון פה להיפטר מעונשים חמורים, כי זה נסיון גדול - הפסד מרובה לשחרר שישים ריבוא עובדים. אבל לאחר שביקשו ממנו ישראל דבר מועט בלבד לילך "דרך שלשת ימים במדבר" לזבוח לאלקים, וגם את זה לא נתן, מכאן עדות לעריצותו ואכזריותו ועונשו חמור.

אומר ה"ברכת אברהם" זי"ע: משה הטעה את פרעה באמרו לו, שרק דרך ג' ימים ילכו במדבר, ובאמת נקפו לבו על זה והתקשה להוציא דבר שקר מפיו. לכן הוסיף

עו"א: תלמידי רבי שמעון בר יוחאי ידעו, כי מכוחו של הבוצינא קדישא באה להם ההארה, וכשנסתלק פחדו ואמרו: "ווי, כד אסתלק בוצינא קדישא מינן מה נעביד". וזהו הרמז בפסוק זה, אנשים פשוטים מבקשים מן הצדיקים, 'רק הרחק לא תרחיקו ללכת' - בעולמות העליונים, זכרו להעתיר בעדנו בעולם הזה, להריק לנו ברכה מן השמים.

ה"ילקוט גרשוני" וכן איתא ב"אמרי שפר" לרבי שלמה קליגר זצ"ל: עיקר יראת פרעה היה שלא ישלחם על שלושה ימים, כי חשש פן בהליכתם ג' ימים לעבוד את ה' במדבר אולי שם יתפללו יותר על הגאולה לגמרי ועל מפלת פרעה ויצמח לו רעה, לכן אמר להם על דרך המליצה, שלא ילכו למרחוק להיות מבקשים גדולה לעצמן רק אדרבה יתפללו בשלומה של מלכות. וז"ש 'רק הרחק לא תרחיקו ללכת', לילך בגדולות לבקש כל הגאולה ולבקש עלי רעה, רק אדרבה 'העתירו בעדי לטובה'.

הנה יד ה' הויה וגו' בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד: (ט ג)

אומר ה"עטרת חכמים": "יד ה'" נאמר רק במכת דבר, כי דבר היא המכה החמישית. ולפי לשון בעל ה"הגדה" "כמה לקו באצבע?" נגמרה בזו המכה יד אחת. וכן נלקו חמשה מיני בעלי חיים: סוסים, חמורים, גמלים, בקר וצאן.

ויעש ה' וגו' וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד: (ט ו)

וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל וגו' ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם: (ט ז)

שואל הגר"א: להלן נאמר: וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה בני ישראל עד אחד. מדוע כאן כתיב "אחד" וכאן "עד אחד"?

ומתוך, ששידוע היה המגדף בנו של מצרי מבת ישראל, ולפי הדין נחשב מצרי [כמ"ש הרמב"ן בשם חכמי צרפת: שקודם מתן תורה מייחסים את הילד אחרי האב]. לכן מתו בהמותיו בדבר כמו בהמותיהם של המצרים. והתורה מספרת לנו דברים כהווייתם: "וממקנה בני ישראל לא מת אחד". מקנה המגדף לא נחשב למקנה ישראל, פרעה לא ידע כי המגדף הוא בנו

ואמר: "כאשר יאמר אלינו" – כלומר: כאשר יאמר השם אלינו אחרי לכתנו מכאן, כן נעשה.

הגה"ק ה"ישועות מלכו" זצוק"ל כותב: שמעתי כי משרע"ה הגיד "דרך ג' ימים נלך". ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום חמישי בשבת, נמצא כי ביום השלישי שבתו, נמצא כי היה להם עוד יום ראשון כדי ללכת, ופרעה לא הבין זאת ולכן טען שיחזרו. ועי"ז שלא קיים דיבורו גם לישראל לא היה חוב לחזור. וזה שאנו אומרים בקידוש זכר ליציאת מצרים כי ע"י שמירת שבת נגאלו ממצרים לגמרי.

אומר הרה"ק ה"אבני נזר" זי"ע: כל איש הקרב לעבודת השם צריך קודם להכין את עצמו ולהיזכר מן המידות הרעות ומתאוות היצר. וזה פשר ההליכה 'דרך שלשת ימים במדבר', כעין מה שנאמר במתן תורה: "היו נכונים ליום השלישי", שזאת היתה הכוונה שלהם. אולם פרעה כאשר נתפעל לזמן קצר, אחרי מכת הערוב, אמר: "לכו זבחו לאלהיכם בארץ", בכל הארציות והגשמיות שלכם, כי אין צורך בשום הכנה ואין צורך להתפשט מן התכונות הרעות.

ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם לה' אלקיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי: (ח כד)

אומר הרה"ק ה"תפארת שלמה" זי"ע: דרכם של הצדיקים הגדולים כשהם מתייחדים בתורה ובתפילה ומגיעים לעליית נשמה, שם בטלים במציאות ושוכחים לגמרי את עניני העולם הזה, על כן ביקש דוד המע"ה: "זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך". היינו: אם בעליית במעלות הקדושים אני שוכח את עניני העולם הזה של עמך ישראל ואת צרכיהם בהשפעת חסדים וטובות – אנא ה' אתה ברחמיך הרבים תזכירני בשעת התפילה את רצון עמך ואת צרכיהם המרובים ו"פקדני בישועתך", פקודה לשון השפעה היא, על דרך "פקדני בדבר ישועה ורחמים" – שתשפיע על ישראל כל טוב.

וזה הרמז בפסוק: "רק הרחק לא תרחיקו העתירו בעדי", החומר מבקש מאת הצדיקים, רק הרחק לא תרחיקו ללכת בעולמות העליונים, זכרו נא להעתיר בעדי בעניני העולם הזה, כי יריקו עלי ברכה מן השמים.

הדין מצד הספק היה הולד של ישראל, ואותו הולד מת, אך הרי הוא של ישראל מספק לא נוכל להוציא מחזקתו או מרשותו, אבל הקב"ה ידע אימתי נולד באופן שהיה של המצרי, ועל כן מת, ואילו האמין פרעה בהשגחה עליונה בשפלים היה לו להבין זה, אך לא האמין שיושב בשמים יתברך שמו ישגיח מתי ילדה הפרה על כן 'ויחזק לבו'. ודפח"ח.

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וגו': (ט ח)

במושב זקנים לבעלי התוס' הקשו: מדוע במכת שחין נאמר 'לכם' מה שלא נאמר בשום מכה. ותירצו, שבשאר המכות, המכה בעצמה היתה בעולם אלא שהוצרכו רק להביאה למצרים, אבל בשחין שהוכו בו המצרים לא היה בעולם אלא נוצר במיוחד עבורם, כי הקב"ה לא רצה לקחת שחין שנגזר על בני אדם אחרים וליתנם על המצרים.

הרה"ק ה"שפתי צדיק" זי"ע עומד גם על הלשון 'לכם' – שמשמע שהפיח צריך להיות משל משה ואהרן, כמו שמצאנו בשאר מקומות שנאמר 'לכם' שצריך להיות משלכם.

וביאר זאת עפ"י"מ שכתב רש"י כאן שהפיח שזרקו משה ואהרן נוצר מגחלים שנשרפים בכבשן. ולצורך יצירת גחלים הוצרכו משה ואהרן לשרוף עצים בכבשן, ובמצרים היו הרבה עצי אשירה שנעבדה בהם ע"ז, ולכן הוצרכו לשרוף עצים משלהם, שלא יהיו מעצי אשירה.

ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה: (ט י)

הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל ב"אור המאיר" כותב: שבשחין שבא על מצרים היה נס מיוחד שהחמיר את המכה עשרת מונים. כי הנה כשמדקדקים בלשון הפסוקים רואים שבתחילה כתוב שהשחין היה 'על האדם ועל הבהמה', ואילו בהמשך נאמר: 'באדם ובבהמה', ללמדנו שהיה השחין על העור מבחוץ וגם בתוך גופם.

ובארו המפרשים, שהשחין בחוץ, על העור, גרם לכך שהעור

כולו התמלא בפצעים, לא היה חלק כמקודם, ואילו את השחין שבתוך גופם לא היתה להם אפשרות לגרד, ממילא, הסבל היה בכפל כפלים!

של מצרי, והנה כששלח לראות מה מתרחש אצל בני ישראל נודע לו, "לא מת ממקנה ישראל עד אחד", אבל עד אחד – המגדף – מתו, והוא חשבו ליהודי, ולכן: "ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם".

שואל הרה"ק רבי דוד מדינוב זי"ע ה"צמח דוד": א. מדוע בתחילה כתיב וממקנה "בני" ישראל, ואחכ"כ כתיב 'ממקנה ישראל' מבלי תיבת "בני". ב. גם יש להבין, דהנה לכאורה משמע שהכבדת לבו היה מטעם ש'לא מת ממקנה ישראל עד אחד', ומדוע דבר זה גרם להכבדת לבו?

ומתיר: דהנה משה אמר לפרעה: "הפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים", וראה פרעה שאכן דברי משה על "מקנה ישראל" נתקיימו במילואם, וממקנה בני ישראל לא מת אחד, על כן וישלח פרעה לראות אם גם דבריו על "מקנה מצרים" נתקיימו במילואם, - וימת כל "מקנה מצרים" ויאמרו לו כי נשאר אצלו אצל המצרים בהמות רבות, וחקר בדבר ונתברר לו כי אותם הבהמות שנשאר לא קנין כספם של המצרים הם, אלא גזולות וגנובות בידם מישראל או שהן וולדותיהן.

וזה אומר "לא מת ממקנה ישראל" – מאותן הבהמות שגזלו מישראל, והשכיל בזה פרעה, דלכך נשאר אותם הבהמות חיים תחת ידם, כי מחוייבים המה לשלם ולהחזיר כל אותם הגזילות – הם ופירותיהם ופירות פירותיהם, ולזה 'ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם'.

אומרים בשם רבי אברהם אביש מפפד"מ זצ"ל ששאל: לכאורה, הרי זה נימוק מדוע הכביד פרעה את לבו, ומהו הנימוק? ההסבר הוא, כיון שפרעה ראה ש"לא מת ממקנה ישראל עד אחד", לא דאג עוד לנזקו, כי אמר שבני ישראל יצטרכו למלא את החסרון ויתנו לו את בהמותיהם.

ה"חתם סופר" זצ"ל כותב דבר נפלא: 'וישלח פרעה' וכו' ואמרו כי אחד מת על כן 'ויחזק'. וקשה הא לעיל כתיב 'לא מת אחד'.

ויש לומר, דמעשה שהיה, מצרי וישראל החליפו פרה בחמור וילדה הפרה. ויש ספק אם נולדה קודם המשיכה והולד למוכר או אחר המשיכה והולד לישראל. ויש בזה דינים ופולגותות אי מי שנולד הספק ברשותו עליו להביא ראיה או המוציא מחבירו עליו הראיה. יהיה איך שיהיה היה המעשה באופן שעפ"י

אש. משונה מכת ברד מכל המכות, שבה גופא נכללו שלוש היסודות – אש רוח ומים יחד. "הנני ממטיר כעת מחר" – מים. "ואש מתלקחת בתוך הברד" – אש. "וה' נתן קולות" – רוח. ולכן נאמר במכת ברד "בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי", כי שלושתן – אש, מים ורוח – שימשו בה כאחד.

ברש"י: למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות.

כל מפרשי התורה, מרש"י ואילך נזקקו למאמר זה, לבאר ולהגיהו. הקושי שבו הוא מכיוון שמדובר על התראה למכת ברד, ועליה אומר הכתוב: "כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפתי אל לבך". אם כן מה ענין מכת בכורות לכאן? וכמה תירוצים נאמרו: בדפוסים ישנים, אברבנאל ועוד: הגירסא היא מכת בצורת, שבאה כתוצאה ממכת הברד שהשחית את התבואה.

ר"ת מאורלייני"ש החזקוני והלבוש ועוד: מכת בכורות, בית פתוחה וא"ו שרוקה – מלשון: "כבכורה בתאנה בראשיתה" – היינו מכת ברד שלקו על ידה ביכורי התבואות כנאמר: "הפשטה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשטה גבעול והחיטה והכסמת לא נוכו כי אפילות הנה".

החיד"א מביא בשם הרבי ר' העשיל: היה כתוב ברש"י **מ"ב**, בראשי תיבות, הכוונה **מכת ברד**, והמעתיקים טעו וכתבו **מכת בכורות**.

בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי: (ט טז)

שואל הגה"ק ה"זרע שמשון" צוק"ל: למה לא אמר 'תספר' כמו שאמר 'הראותך' ? וי"ל, דבשלמא הגבורה רצה השי"ת שפרעה יכיר בה, אבל את השבח של 'למען ספר שמי' לא רצה השי"ת שיתן פרעה, כי 'תהלתו בקהל חסידים' כתיב, ואינו חפץ ה' בקלוסו של רשע, כי 'לרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי' וגו', ולכן אמר 'ולמען ספר שמי' – כלומר שישראל יספרו שמו ותהלתו.

הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים: (ט כ)

שואל הרה"ק רבי זאב מסטריקוב זי"ע בספרו "זר זהב": תמיהה רבה ונשגבה, אם המצרי אשר הניס את

ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה וגו' כי היה השחין בחרטום ובכל מצרים: (ט יא)

שואל ה"חתם סופר" זצ"ל: למה במכת דבר לא ניסו החרטומים להביאו גם על מקנה ישראל?

ומתרץ בדרך חידוד: הנה בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. ובניסן נגאלו. ומובא במדרש שביטול העבדות בא יחד עם התחלת המכות. אם כן מכת דם היתה בראש השנה. ובמדרשים מובא שבין כל מכה ומכה היה חודש. אם כן צפרדע בראש חודש חשוון, כינים בר"ח כסלו, ערוב בר"ח טבת ודבר בר"ח שבט, ועל כרחך שה' אז שנת העיבור והיה שחין בר"ח אדר א' וברד בר"ח אדר ב' וארבה בר"ח ניסן, וחושך סמוך לפסח ממש.

ובגמרא, אותו היום – שבו יצאו בני ישראל ממצרים – חמישי בשבת היה. לפי זה היה ראש חודש שבט בשבת – שבת חלה מכת דבר – ובשבת לא יכלו החרטומים לעשות בלהטיהם שום דבר, כמבואר בסנהדרין סה: סמבסטיון יוכיח, בעל אוב יוכיח, ועל כן לא יכלו לעשות שום דבר של כישוף בר"ח שבט שחל להיות בשבת. ודו"ק ודפח"ח.

ויאמר ה' אל משה השכם בבוקר והתיצב וגו': (ט יג)

בשם ה"אור החיים" הק' זי"ע: ג' מצוות נצטווה, א' שילך בהשכמה, ב' שיתיצב לפניו, פירוש שלא ירכין ראשו ולא ירכין קומתו כדרך העומדים לפני גדולים, אלא כגדול העומד לפני קטן, כי כבר עשאו רבון ושליט עליו. והוצרך לצוותו, לצד שמטבעו של משה להרכין ראשו מעט כדרך השפלים, לזה אמר כי לפני פרעה לא יתנהג כן. עוד רמז לו, כי פרט זה שאומר התיצב, לא בכל מקום יסיר מעליו ההכנעה הרגיל בה, אלא לפני פרעה, אבל יהיה בלבו עניו ושפל לפני קל עליון ויהיה נצב בגופו ולבו מוכנע מאימת מלא כל הארץ כבודו, ומצה ג' ואמרת אליו וגו'.

כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך וגו' כי אין וגו': (ט יד)

שואל הגר"א: למה נאמר על מכת ברד "כל מגפותי" יותר משנאמר על שאר המכות?

ומתרץ, דאיתא במדרש: שלשה לגיונות הן שהקב"ה נפרע בהם מעוברי רצונו: אש, רוח ומים. בסדום – באש, במבול – במים, בדור הפלגה – ברוח. ובמצרים – בשלושתן: דם וצפרדע – מים, ארבה – רוח, שחין –

שואל הרבי ר' העשיל: מדוע דווקא במכת הברד הקפיד משה לצאת חוץ לעיר ולהתפלל, בכל שאר המכות לא הקפיד שתהיה תפילתו מחוץ לעיר?
ויש לומר דהנה ידוע שצאן היו העבודה זרה של מצרים. והנה כאן במכת ברד כתוב: "הירא את דבר ה' הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים". נמצא שהיו רועי צאן ובקר בתוך העיר, דהיינו עבודה זרה של מצרים, משום הכי התפלל עתה חוצה לה. אבל בכל שאר המכות היו כל הצאן מחוץ לעיר, לפיכך היה יכול להתפלל בתוך העיר.

הגאון רבי שלמה קליגר זצ"ל אומר בדרך חידוד: שבאמת ידע פרעה כי משה יוצא תמיד להתפלל מחוץ לעיר לפי שהעיר מלאה גילולים. אבל בברד שפרעה אמר "ה' הצדיק" ביטל את העבודה זרה באמירה, ומשום זה לחץ על משה שיתפלל תיכף, אפילו בעיר, כיון שאין בה עבשיו עבודה זרה. השיב לו משה: "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה'", וכפירוש רש"י משתהיה הרווחה תעמדו בקילקולכם ואין פיכם ולבכם שווים ואין הביטול מועיל, כמבואר ביו"ד (קמ"ו ס"ז) שנכרי מבטל עבודה זרה באמירה, אבל אם מחמת אונס אין הביטול מועיל. ולכן הוצרך לצאת מן העיר.

ה"חתם סופר" זצ"ל מתרץ: לפי מה שמבואר בשו"ע באו"ח כי מוטב להתפלל במקום שיש בו גילולים, מלהתפלל בשדה במקום שיש לחוש שיפסיקוהו עוברי דרכים. לכן בכל המכות התפלל משה בעיר, שירא פן יפסיקוהו עוברי דרכים, אולם במכת ברד שלא היו עוברי דרכים, יכול היה משה להתפלל בשדה.

מו' רה"י שליט"א אמר: ומזה יתבונן אדם, ומה אם כשגלולים סביביו לימדתנו התורה שלא היה ביכלתו להתפלל עד שנתרחק משם, מה נאמר ומה נדבר על שבע תועבות שבלבנו, ובבואנו לפני המלך – ללמוד ולהתפלל, בודאי נירא מגשת אליו בלב מלא גלולים והבלי עולם, ועלינו לנקות הלב ולטהרו מקודם.

ר' זלמן איש פוזנה היה עשיר מופלג, רב נכסים ועומד על הקרקע כאחד מ"פריצי" הגויים. עלה במחשבה לפניו להעמיד את אחיו מבני ישראל על הקרקע. הושיב באחוזתו משפחות מבני ישראל, חילק להם

מקנהו, יקרא 'הירא את דבר ה'', הלא אפילו לא שם ליבו אל דבר ה', רק חשש לדברי משה, אחת מני אלף, היה לו לאסוף אותם הביתה, כי כל אדם חס על ממונו, ומה גם כי ראו שצדקו דברי משה בכל אשר התרה. לפי דעתי, יגיד לנו הקרא נפלאות, כי האמת בלי ספק היו הרבה מאד, שחשו לדברי התראות משה לאסוף הכל אל הבתים, רק הירא את דבר ה' הועילו מעשיו, ובפעולה קלה נסו העובדים והמקנה אל הבתים, 'ואשר לא שם לבו לדבר ה' – כי אם חס על ממונו, וחשש לדברי משה לבד, אחרי כל מעשיו ותחבולותיו נזדמנו לו סיבות, עד כי עזב את כל מקנהו בשדה, והמרגיש בלשון הקודש ימצא טוב טעם במילת 'הניס', כי לפי התרעת 'שלח העז' [ט יט] – היה להכתוב לומר 'העז'.

אומר הרבי ר' חיים מאיר מוויז'ניץ זי"ע: נקוט סימן זה בידך, מי הוא ירא ה', זה שאינו מניח לאנשי ביתו לטויל ברחובות קריה, אלא כל כבודה בת מלך פנימה וד"ל.

אומר ה"משך חכמה": עבדי פרעה הרי איימו על אותם שרצו להניס את עבדיהם ואת מקניהם אל הבתים. 'הירא את דבר ה' מעבדי פרעה' - מי שירא את השם יותר משהיה ירא – את עבדי פרעה, 'הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים'.

וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים: (ט כז)
אומר ה"שפתי כהן": במדרש: בכל המכות לא אמר פרעה ה' הצדיק, רק במכת ברד בלבד. והטעם: מדרך העולם, כשאדם בא להילחם בחבירו, בא עליו פתאום ואינו מגלה את תכסיסיו, אבל הקב"ה אמר לפרעה "ועתה שלח העז את מקנך". באותה שעה אמר "ה' הצדיק".

כמה מכות היה צריך לספוג עד שנוכח לדעת שהעינוי והשיעבוד לישראל הוא מעשה רשע... עד עכשיו חשב כנראה, שהוא עושה דבר טוב, להתפאר בו...

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ: (ט כט)
ברש": אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גילולים.

מצות ה', אלא משנאתם לישראל שיעבדו בהם, ולכן נענשו. וכשפרעה רוצה להצטדק "ה' הצדיק" שהוא רק משחק בידי ה', אומר לו משה, "ואתה עבדיך ידעתי כי טרם תיראון" – לא מיראת שמים, לא בגלל שאתה חרד לקיים דבר ה' ייסרת את בני ישראל. לא מצדקתך ויראתך עשית זאת, אלא מרשעות ואכזריות.

והפשתה והשערה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעל: (ט לא)

בשם הרה"ק רבי מאיר מפרמישלאן זי"ע בדרך צחות: 'הפשתה' – פשוטי העם, 'השעורה' – צדיקים, שמדקדקים עמהם כחוט השערה – 'נוכתה', מוכים וסובלים בעולם הזה, אולם – 'והחיטה' – בעלי חטא, 'והכסמת' – מלשון כתמים – אלה שמלוכלכים בחטאים – 'לא נוכ', אותם אין מכים, 'כי אפילות הנה', כנאמר: 'רשעים בחושך ידמו'.

הרה"ק ה"שפע חיים" מצאנז זי"ע אמר: שצריך עיון מאי קמ"ל ולאיזה צורך נעשה הנס? וי"ל שהחטים היה בהם צורך לבני ישראל לאפות בהם מצות בצאתם ממצרים, ולכן שמרם השי"ת שלא ילקו, ובא הכתוב להשמיענו בזה חיבתם של ישראל לפני המקום.

בעל "עוללות אפרים" אומר: "הפשתה והשעורה" – הם הקשים, רמז לעשירים – הם לא רצו להכנע, לכן נשברו. אבל ה"אפילות" המון העם, הרבין ראשו, ולא "לא נכו", דבר המתכופף אינו נשבר.

ויחדלו הקולות ומטר לא ניתך ארצה: (ט לג)

בספר "יושיע ציון" מפרש בהקדם מאמר חז"ל: אין הגשמים נעצרין אלא בשביל ביטול תורה. וזה הרמז: 'ויחדלו הקולות' – כאשר חדל "קול יעקב" בבתי מדרשות שה"קולות" של למוד התורה מפסיקין להשמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אזי, 'ומטר לא ניתך ארצה' – הגשמים נעצרין.

ויחדלו ב' במסורה: ויחדלו הקולות, ויחדלו לבנות העיר [בראשית יא ח] עיין בעה"ט.

כותב ה"ילקוט הגרשוני": ונראה לי בדרך מוסר, דהנה בנוהג שבעולם בעונותינו הרבים שאין מתפללין על בני ציון וירושלים, רק בעת שנשמע מגור מסביב, קול

קרקות והיו לאיכרים עובדי אדמה. אף הוא השתדל להרבות עובדי אדמה מישראל בפזונה. ומרגלא בפומיה: "כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה'" – רק כשעוזבים את העיר ונאחזים על האדמה מחוצה לה אפשר לעבוד את ה' ולחיות חיי תורה ברוגע ובנעימות.

ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלקיכם: (ט ל)

יש לדקדק מדוע כאשר הזכיר משה את הבורא יתברך בדברו אל פרעה נקט בשני השמות – 'ה' אלקים? ומפרש בספר "חיים ושלוש": הנה פרעה סבר, ש"טוב ורע" אינם מבורא אחד, אלא כל אחד מהם בורא אחר בראם ח"ו, ולכן נענש במכת ברד שהיתה אש וברד מעורבין, לרמוז לו ששני הפכים הם כן מבורא אחד. אך הוא בכל זאת הקשה לבו ולא האמין. ולזה אמר לו משה: 'ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון' – מפני שמו יתברך, הכולל שני הפכים, שם הוי"ה המורה על מדת הרחמים, ושם אלקים המורה על דין שהכל אחד.

הרבי ר' בונם מפשיסחא זי"ע בספר "קול שמחה": פירש, דהנה פרעה אמר 'ורב מהיות קולות אלקים וברד', לפי שפרעה כאשר ראה קללת אלקים וברד, פחד בלבבו ואחזתו רעה, כמאמר חז"ל לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמימות שבלב, חשב בעצמו שהגיע לקצת מדרגת יראת אלקים, וכבר הוציא ה' מחשבתו אל הפועל. כי זה הוא מדרך הכסילים, בהשיגו מעט בדעת וביראה חושב שכבר עלה למדרגה גדולה, ולא ידע כי נבער הוא מדעת. ולכן אמר 'ורב מהיות' וגו' מול זה השיב לו מש"ר: 'ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון' וגו' עדיין אינכם יראים מפני ה' יתברך ודו"ק.

בשו"ת מהרשד"ם או"ח סימן ב' כתב בתשובה להשואל: במכת ברד השתתפו מידת הדין ומידת הרחמים, לפי שהפשתה והשעורה שאינם כל כך הכרחיים נוכתה, אבל החיטה והכוסמת שחיי אדם תלויים בהם לא נוכו. עיי"ש בכל התשובה ותמצא נחת.

ידועה הקושיא אומר ה"חתם סופר" זצ"ל: למה נענשו המצרים על ששיעבדו ועינו את היהודים, הלא הם רק עשו את גזירת ה' "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה"? התירוץ הוא, כי המצרים לא התכוונו בזה לקיים

שמעתי את נאקת בני ישראל, מה הפירוש המילה 'וגם'? וכי מי עוד שמע את נאקתם. אלא, בשעה שבנ"י נאנקו ונאנחו תחת עול מצרים, שמע כל אחד ואחד גם את אנקת אחיו, ולמרות השעבוד השתדל כל אחד להקל מעל סבלו של אחיו בכל יכולתו. ובשכר שמיעה זו, שמע גם הקב"ה את אנחתם והושיעם, א"כ, עזר גם אתה לאחרים למרות מצבך הלא טוב, ובדאי יושיעך ה' מכל צרותיך.

בשיחה עם כ"ק האדמו"ר מבוסטון זצ"ל – סיפר הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל:

מקובלני מהגאון רבי חיים עוזר גרוזד'ינסקי זצ"ל, כי עשיית טובה ליהודי, שווה יותר מהכל! הכרתי מקרוב את רבי חיים עוזר שהיה נאה דורש ונאה מקיים...

"פעם הייתי בביתו והתחלתי לדבר איתו בלימוד באחת מסוגיות הש"ס, אולם רבי חיים עוזר נאלץ לצאת מהבית לצורת השתדלותו עבור חולה, והוא ביקש ממני להתלוות אליו בדרכו.

לאורך כל הדרך, תינה רח"ע באוזני את צערו וכך אמר: "זמן קצר קודם יציאתנו מהבית, היה בביתי אדם שביקש תמיכה להכנסת כלה, נתתי לו את כל הכסף שהיה בידי, אולם שכחתי לשאול את כתובתו. בעוד כמה ימים, אני אמור לקבל לידי סכום כסף נוסף, אילו ידעתי את כתובתו, הייתי יכול לתת לו סכום נוסף. לצערי, אינני יודע כיצד לאתרו..."

והיה רבי חיים עוזר זצ"ל מהלך ברחוב, עוצר עוברים ושבים ושואל: "הראיתם את האדם שעזב לא מכבר את ביתי?..."

פעם הלך ה"חפץ חיים" זצ"ל ברחוב. ולפתע שם לב שמאן-דהו הניח ידו מאחור על מעילו, ובתנועת יד הסיר את האבק מעליו. החפץ חיים התמלא הכרת הטוב למיטיבו האלמוני, אך עד שסובב את ראשו לאחור כדי להודות לו על מעשהו, נעלם האיש ואיננו כאילו בלעה אותו האדמה. הצטער החפץ חיים צער

אויב וצורך, ורוח סועה וסער תסמר שערות בשר כל איש ישראל, אבל בעת שלום ומנוחה כאשר תזרח שמש הצלחה לבני אחינו שבגולה, אין גם אחד מתעורר להתפלל על בנין עיר הקודש והמחוזות, אשר היו לחרפה ולביזות, והנה אחז"ל בתנחומא על פסוק ברוך אתה בעיר – זו ירושלים שנקראת עיר, כמ"ש הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי [איכה ב טו], עיי"ש. זש"כ 'ויחדלו הקולות', מיד כאשר הקולות יחדלון ואין נשמע

קול אויב וצורך, וישכון ישראל בטח בדד בלי פחד, אז תיכף ויחדלו לבנות העיר ודו"ק.

ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר ה' ביד משה: (ט לה)

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע מדייק: שבמכה השישית כתוב 'ויחזק ה' את לב פרעה', וכאן לא כתוב רק 'ויחזק לב' שמשמע מאליו, ויתכן לתרץ, שהמכה השביעית היא כנגד שבת, משה רבינו בחר את יום השבת למנוחה במצרים כמ"ש ישמח משה במתנת חלקו, ופעל אצל פרעה שיתן להם מנוחה בשבת, ולכן במכה השביעית לא הכבידו את לבו, שגמלו לו טובה על כך, מפני שנתן לבני ישראל מנוחה בשבת נתנו לו הנחה במכה השביעית והגיע לקצת יראה ואמר 'ה' הצדיק' וגו', אבל אעפ"כ 'ויחזק לב פרעה', שלא ניצל זאת וחזר להיות כבראשונה, שלא התחיל עדיין בכניעתו.

אמרות טהורות שנאמרו ע"י צדיקים זי"ע בענינים שונים:

אחד מגדולי הסוחרים בפרעשבורג נכנס לחדרו של ה"חתם סופר" זצ"ל, וביקש את עזרת הרב. ומספר לו, שנקלע למשבר כלכלי ובא לבקש ברכה ועצה מהרב איך להיחלץ מהמצב. א"ל החת"ס: מצבך ידוע לי, אך לא אוכל לעזור לך, יש לך אח עני ואביון, ואתה מתעלם ממנו. ענה הסוחר: יסלח לי כבוד הרב, אבל כרגע אין עסקי מרשים לי לעזור, אבל אם אצא מהמיצר, בודאי שאעזור לו.

ענה לו החת"ס: בפרשת השבוע אומר הקב"ה 'וגם אני

"מה מעשיך כאן?", הרעים בקולו ותלש את התפילין בכוח מן הראש.

ר' זלמן לייב מילמל כמה מילים, לא היה לו הרבה מה לומר.

"אל תגמגם", רתח המפקד, "אני יודע היטב מה זה... היהודים בעירי היו גם כן קושרים קוביות כאלו על ידם ועל ראשם. לא מתאים לחייל להתעסק בדברים פרימיטיביים כאלו...", הוא צעק בקול, כדי שכל החיילים ישמעו.

אחר כך מיהר להושיט לו את התפילין והוסיף בלחש, ברכות לא אופינית: "כאן זה אסור, כשתשתחרר תוכל להתפלל מבוקר ועד ליליה עטור בתפילין", ועזב אותו לנפשו לשלום...

ספר מסויים, של אחד מגדולי פולין, הודפס במהדורה מחודשת, העסקנים הפעילים בענין באו להתייעץ על כך עם הרה"ק ה"חלקת יהושע" מביאלא זי"ע, ואמר להם כי הוא מסכים לכך בתנאי אחד – היות ובהוצאה הראשונה של הספר הזה, לפני השואה, הודפסו שמותיהם של יהודים שתרמו עבור הספר, ונתנו דמי קדימה, ידאגו להדפיס שוב את השמות הללו, ולא להשמיטם.

עיניו החלו לזלוג דמעות, והוא המשיך בבכי: "הלא רוב רובם של אנשים אלו נהרגו רח"ל על קידוש ה' בשואה האיומה. מוטל עלינו, אפוא, להדפיס את הספר כמתכונתו, ולהזכיר את שמותיהם של הקדושים הללו, שהיו פעם בעולם".

בספר "דרש אב", שחיבר בן אחותו של הגה"ח רבי מאיר מארים שאפיט, רבה של קוברין זצ"ל בעל ה"נר" לירושלמי – רבי אברהם אהרן יודלביטש אב"ד קפוליא, מסופר שרבי מאיר מארים דודו נסע פעם לקרלין ל"שבת שובה", והתארח אצל האדמו"ר בעל "בית אהרן" זצ"ל. למחרת ביום ראשון הלך להתראות עם שארו הרב דמתא רבי שמואל אביגדור זצ"ל בעל "תנא

גדול על שנבצר ממנו להודות למיטיבו. כששב לביתו סיפר לחתנו את כל אותו מעשה. כעבור זמן הכניס החפץ חיים ידו לכיס המעיל, ונכח לדעת כי המטבע שהיתה בו נעלמה.

אמר לו חתנו: עכשיו מתורצות שתי הקושיות, האחת בחברתה: על מה ראה אותו פלוני "לנקות" לחפץ חיים את האבק מעל מעילו, ומדוע מיד לאחר מכן נעלם האיש ואיננו...

אמר החפץ חיים: עכשיו רווח לי, בידעי שהלה קיבל את שכרו על טרחתו עבורי...

בספר "גאון וחסיד" – על הגאון החסיד רבי זלמן אסטולין זצ"ל:

הדבר היה במלחמת העולם השנייה. רבי זלמן לייב גויס לצבא הרוסי ונשלח קרוב מאד לקו האש.

למרות הקושי, הקפיד מאד בכל יום להניח תפילין ולהתפלל, גם כאשר היה הדבר כרוך במאמצים מרובים ובסכנת היחשפות העלולה 'לעלות' לו ביוקר, כפי שאכן ארע לו ביום מן הימים.

היה זה ביום עמוס מקרבות, שלא איפשר לו להתפנות להנחת התפילין כהרגלו בטרם תקום הפלוגה. כשנרגעו מעט הרוחות, מצא איזשהו מבנה נטוש, שבו, כך קיווה איש לא יכנס. אולם, אחד החיילים, שונא ישראל מובהק, החליט לעקוב אחרי מעשיו של החייל היהודי, ובדיוק ברגע בו הניח את התפילין על ראשו ועל זרועו ומילמל לעצמו את פסוקי התפילה, נכנס לחדר.

הוא היה המום מן המראה – החייל היהודי עומד ומשדר לאויב בקוד מוצפן!... תוך כדי הקרבות!... היעלה על הדעת!?

מיד פרץ בריצה חפוזה לעבר המפקד, ועידכן אותו בפשע הנורא, שראו עיניו.

"נחסל אותו בירה", הגיב המפקד, ניגש במהירות אל המקום וביקש להפתיע את ר' זלמן לייב.

ישראל, די א שטיקעל אין איך א שטיקעל... וכך עשו וחזרו על כל הספר כמעט... ואמר לי שאני יבחן אותו והוא באמת ידע...], שהיה בצעירותו מחסידי הרה"ק ר' שרגא יאיר מביאלברזיג זי"ע בעל "ארון עדות", וסיפר לפניו מעשה שהיה עם רבו:

בליל שב"ק בשבוע שאחר הסתלקות השפת אמת, בעומדו לערוך את שולחנו ולעשות קידוש לפני הקהל, נעמד דום לכמה רגעים בהיותו אחוז בשרעפיו, ופתח את פיו ואמר: כי רואה הוא א' גרויסע חשכות' [חשכה גדולה] שירדה לעולם. התברר כי הידיעה אודות הסתלקות השפ"א טרם הגיעה לאזנו, ולכך לחש לו אחד ממקורביו להסביר לו ענין החשכות שרואה, ואמר כי אכן בשבוע זה נסתלק הצדיק מגור. בשומעו את הבשורה, הרהר לרגע ואמר: "גאנץ פמליא של מעלה איז עהם אנטקעגען געגאנגען, ווייל עהר האט נישט נושא פנים געווען קיינעם" [כל הפמליא של מעלה יצאו לקראתו בהסתלקותו, והסיבה לכך היא, כיון שהוא לא נשא פני איש].

בשמוע הרבי הבית ישראל זי"ע את דבריו הגיב בהתפעלות ואמר: "איך האב עהם געקענט, מיר זענען געווען מחותנים, איך האב נישט געוויסט אז עהר האלט ביי דעם" [הכרתי את הרבי מביאלברזיג, נתקיים בינו לבין משפחתו קשרי חיתון, אולם לא ידעתי כי השגותיו הגיעו עד כדי כך. – הוא היה בנו של הרה"ק ה"דברי בינה" מביאלא זי"ע בנו של הרבי ר' ירחמיאל מפרשיסחא זי"ע, בנו של היהודי הקדוש זי"ע, ה"דברי בינה" זי"ע היה חתנו של הרה"ק רבי יהושע מאוסטרובה זי"ע בנו של הרה"ק רבי שלמה לייב מלענטשנע זי"ע].

רב נכבד בא לגור לכבוד יום היארצייט של ה"חידושי הרי"ם" זי"ע, בכ"ג אדר, והתקבל בקודש פנימה אצל ה"שפת אמת" טרם צאתו לבית החיים, שאלו השפ"א לבקשתו, ואמר, כי בהיות והיום הוא גרויסע טאג, היילדע טאג [יום גדול וקדוש], אשר ניתן לפעול בו, לכן

תוספאה". שאלו הרב בבדיחותא: מה יהיה עליכם בעלמא דקשוט, הלא החסידים יסרבו להכניס את מר למסיבתם, כי גאון הוא, והמתנגדים יסרבו ג"כ כי חסיד הוא? השיבו רבי מאיר: "אל דאגה, יהיו שמה עוד הרבה אנשים כמוני, ויערכו לפנינו שולחן בפני עצמו", כמי שאומר: "אינני 'בן יחיד' בקרב החסידים, הרבה גאונים תמצא בשורותיהם...".

סיפר הרה"ק ה"ברכת אברהם" מסלונים זי"ע: [מובא ב"חסידים הראשונים"]

נהירנא, כשביקר הרה"ק ה"בית אברהם" מסלונים זי"ע בטבריה, ובמהלך שהותו סר לבקר את רבי משה קלירעס זצ"ל במעונו, נתגלגלה ביניהם שיחה במילין דחסידותא, ובתוך הדברים סיפר הרמ"ק עובדא אחת מהרה"ק ה"בית אהרן" מקרלין זי"ע: שהתעוררה פעם אחת במהלך סעודה "שאלה" על כשרות העוף, ונכח שם למדן אחד שהחל לפלפל בצדדי האיסור וההיתר כדי להראות את כוחו, נענה ה"בית אהרן" ואמר: עדיף להכניס בפיו את העוף הטרף מאשר להראות ברבים את "א טריפנער למדן". שאלו ה"בית אברהם" ממי שמע את הדבר, ורבי משה החריש מפני יראת הכבוד, אך הרבי לא הרפה וחזר ושאל בנימה של גערה, והשיב: "ומה אעשה שכך שמעתי מר' הירש מיכל [מזקני החברייא בטבריה]... והסביר ה"בית אברהם": אם אכן כה אמר ה"בית אהרן" הרי זו הלכה למעשה!

ליו"ד של מן ה"שפת אמת" זי"ע [ה' שבט תרס"ה]:

הזדמן פעם אצל הרבי ה"בית ישראל" זי"ע חסיד ישיש בשם ר' אברהם גרוכר ז"ל מת"א [א"ה: הכרתי אותו ונתן לי ד"ד את הספר "ארון עדות" מרבו שהוא הדפיס את זה כאן בא"י וסיפר לי שהיה מאד בידידות עם הרבי הב"י עוד בוורשא שהיה גר בשכנותו, כמו כן סיפר לי שהיה בשנת תשט"ז בזכרון יעקב בקיץ עם הרבי הב"י זי"ע, ובשבת אחה"צ הלכו לטייל והרבי פנה אליו ואמר לו: אברהמ'ל לאמען חזר'ן פין אויסענוויניג עבודת

ושמונה עשרה עד גמר התפילה. אז הבנתי את פשר המחזה הנורא, שלא היה אלא מסירות הנפש בדרגא עילאה בפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו".

הגיע לפני ה"שפת אמת" זי"ע אברך צעיר מהעיר נובי-דבור, ר' יהושע ניסן קופיעץ, וביקש ברכה טרם התייצבותו לפני פקידי הצבא. ר' יהושע ניסן היה חסיד וירא ה' ממשפחה חשובה, ואביו ר' מרדכי היה מנכבדי החסידים בעירו. לפליאתו, לא בירכו הרבי להיפטר, אלא אמר לו כי לעיתים קורה ומגיע לאדם צרה, אמנם הכל מכוון משמים, ויתכן כי אין הדבר אלא למען טובתו של יהודי אחר. הבין האברך כי גזירתו נחרצה, ואכן גוייס אל הצבא ונשלח לשדה הקרב. ובאחד הימים בעיצומו של קרב קשה, כאשר נפלו חללים מימין ומשמאל, הבחין בחייל אחד שנפל פצוע אשר מראה לו באצבעו כמבקש שיתקרב אליו. לא היה ניכר על פני החייל ההוא חזות יהודית, אך כשהגיע אליו, לחש לו החייל בשארית כוחותיו כי יהודי הוא ובקשתו שיזכה לקבר ישראל. ואכן כשמת החייל לאחר זמן מועט, סידר ר' יהושע ניסן אישור ממפקד הצבא להביאו לקבר ישראל. ואז נזכר מדברי הרבי טרם שהתגייס, שלפעמים מגיעה הצרה למען טובת יהודי אחר. ולפלא, זמן קצר לאחר המעשה ההוא, קיבל לפתע הודעה כי משוחרר הוא מן הצבא, והבין ללא ספק שעל זה היתה כוונת הרבי.

סיפורי השבוע

סיפר הרה"ק מסקולען זי"ע – רגיל היה בכל עת שסיפר אותו היה בוכה בכי תמרורים:

אחר החורבן הנורא באירופה, כששבו האודים המוצלים מאש מן המחנות, אחד מעיר ושנים ממשפחה רח"ל, אלפי יתומים ויתומות הילכו בשבילי אירופה ללא כל משענת. קם אביו, הרה"ק רבי אליעזר זוסיא מסקולען זי"ע ועשה מעשה: הוא ליקט אל ביתו עשרות, ואפילו מאות יתומים, האכילם, השקם, גידלם

רצונו לבקש ברכה. השיבו השפ"א: "יעדע טאג איז גרויס, יעדע טאג איז הייליג, אין יעדען טאג קע'מען אויס פועל'ן, דער עיקר איז בטל רצונך מפני רצונו".

באחת העיירות התחוללה מחלוקת בין התושבים, הגיע אחד מבעלי הריב לפני ה"שפת אמת" זי"ע, והוכיחו השפ"א על מעשיו ושאלו למה הוא מעורר ריבים ומדנים. ניסה האיש להצדיק את מעשיו, ואמר שאין זה אלא מתוך עוצם מידת האמת הבווערת בקרבו, שאינו סובל השקר, ולכן הוא מוכרח לפרסם את האמת לפני הכל...

אמר לו השפ"א מה שהגיד ה"חידושי הרי"ם", כי לכך נאמר במצורע 'והובא אל הכהן', דהצרת הרי מגיעה על לשון הרע, ודרכו של המדבר רע על הזולת להצטדק כי אומר כן מחמת שמרגיש מחובתו לפרסם את השקר. על זה אמרה תורה שיבוא אל אהרן הכהן, להראות, כי אהרן הכהן, שהיה עהרליכער איד ואיש אמת לא פחות מאותו האיש המספר, ובכל זאת היה אוהב שלום ורודף שלום. וללמד, כי עיקר דרישת האמת צריך להיות מה שידרוש האיש מעצמו, ולא לחפש לעצמו מצות לבער הרע של הזולת ע"י דרכים המנוגדים לדרך התורה...

סיפר החסיד רבי בן ציון אוסטרובער ז"ל, על שהזדמן לו פעם לעמוד בסמוך לחדרו של השפת אמת בשעה שהיה מתפלל שחרית ביחידות, ותיאר לפני תלמידיו מה שראה, "לפתע נחרדתי לשמוע קולות משונים בוקעים מתוך החדר, הצצתי בחור המנעול והתגלה לפני מחזה מרעיד, רבינו מוטל על הרצפה כשהוא לבוש בטלית ותפילין ומפיו יוצאות אנחות כבדות. הזדעזעתי למראה עיני ורציתי לפרוץ הדלת ולהיכנס. אך מתוך מורא רבי לא העזתי לכך והזעקתי אפוא את המשמשים, אך גם המה לא הרהיבו עוז להיכנס. כך עמדתי מרעיד ליד הדלת משך למעלה משעה עד שפסקו האנחות. אז נשמע בבירור קולו של רבינו כשהוא אומר 'ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך' עד שגמר כל קריאת שמע והמשיך בברכת אמת ויצב

אומר לו הילד: "לפני כמה דקות אמר לי ילד אחד, שהחולצה והמכנסים שלי אינם יפים בכלל".

רבי יחזקאל הוציא את המשקפים שלו, הרכיב אותם והסתכל על הילד: "איזו חולצה יפהפיה, אילו מכנסים! איך הם מגוהצים יפה! איך קוראים לך ילד מתוק?"

הילד מילמל משהו.

והרב אברמסקי המשיך: "אתה מכיר אותי?"

הילד אומר: "ראיתי אותך הרבה פעמים".

"לי קוראים יחזקאל אברמסקי, ואני הרב של בית הכנסת הזה. לך לאבא ולאמא, ותגיד להם שהרב אברמסקי אמר, שהמכנסים והחולצה שלך יפים מאד, והרב אמר, שהשם שיש לך הוא שם כזה מתוק ויפה ונפלא".

הילד קרן מאושר, מחה את הדמעות מעל פניו והלך הביתה.

חלפו מספר דקות, וההורים הגיעו אל הרב במרוצה, אחוזי התפעמות, מה היה כאן?

ענה רבי יחזקאל: "חז"ל אומרים על הפסוק 'לאהבה את ה'... ולדבקה בו', שיש מצוה להידבק בהקב"ה. שאלו חז"ל: איך אפשר להידבק בהקב"ה? הלא אש אוכלה הוא! אלא, אמרו חכמינו הקדושים, הדבק במדותיו. מה הוא חנון, אף אתה חנון, מה הוא רחום, אף אתה רחום.

"יש פסוק בישיעה, שכשהמשיח יבוא, הקב"ה יאמר על עצמו, שהוא ימחה הדמעות מעל פניהם של כל עם ישראל – 'ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים'. הוא ינחם אותנו כי מעבשיו יהיה הכל בסדר. רציתי לדבוק במדותיו של הקב"ה – מה הוא מוחה דמעה, אף אתה היה מוחה דמעה. ראיתי ילד קטן בוכה ומוריד דמעות, ורציתי למחות את הדמעות הללו..."

ודאג לכל מחסורם, מאות בתים בישראל עומדים היום בזכות! משפחות ענפות שיצאו מיתומים אלו.

היה זה בליל חורף קר, הקור חדר לעצמות, והאדמו"ר, שהיה צעיר לימים, שכב במיטתו עטוף בשמיכה. באמצע הלילה הגיע אביו, האדמו"ר זצ"ל, למיטתו והסיר ממנו את השמיכה.

הרה"ק רי"א זי"ע התעורר מחמת הקור, ושאל את אביו מדוע נטל ממנו את השמיכה, הרי קר מאד?

ענה לו האב הגדול: ישראל אברהם, בני יקירי! הגיע לכאן זה עתה ילד קטן, פליט מהמחנות, כערער הוא בערבה, אין לו אב ואם, ואף אחים ואחיות אין לו, וקר לו מאד, ורצוני לכסות אותו בשנתו".

שאל הרה"ק רי"א את אביו זי"ע: "אבא! הרי גם לי קר, ומי אמר שמגיעה לו השמיכה יותר ממני?"

ענה לו האב: "בני יקירי, השומעות אוזניך את מה שפיך דובר? אתה הרי אמרת 'אבא' קר לי', ואילו הוא אינו יכול לומר זאת... אין לו בפני מי להתלונן שקר לו... ולמה לא תבין שהוא קודם לך?"

בספר "מלך ביפיו מסופר על הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל ר"י סלבודקה:

הרב אברמסקי התפלל בבית כנסת עד יומו האחרון, כאשר היה בן למעלה מתשעים שנה כשנפטר... שנתים לפני פטירתו הלך רבי יחזקאל ברחוב, והנה לפניו ילד בוכה. היו לו סברות רבות לפטור את עצמו מלטפל בילד – זקן ואינה לפי כבודו, רב גדול, ביטול תורה, אבל יש כאן ילד יהודי בוכה.

ניגש אליו ושאל: "ילד יקר, אתה מחפש אולי את אבא או את אמא. אתה רוצה אולי שאני אעביר אותך את הכביש?"

הילד מנענע בראשו: "לא, לא". והגאון ממשיך: "אז מדוע אתה בוכה?"

הוא הגיע לבימה, ידיו ורגליו רועדות, ואז אמר: "אני מבקש שכולם ילכו הביתה!"

"חשבתי לעצמי" הוסיף ואמר: "האם יכול אני לומר במאה אחוז, שכל כונתי בחרם זה היא אך ורק לשם שמים? אולי מעורב בהחלטתי מיליגרם אחד של אינטרס אישי, הוא פגע בי, העליב אותי, מגיע לו! ומאחר ואינני יכול לומר בודאות מוחלטת שהכל כאן לשם שמים, עד הסוף ממש – הנני מבטל את החרם שתיכננתי להטיל עליו".

זכותם תגן עלינו

ידידי חביבי

ימים אלו נקבעו להתחזקות בתורה ויראת שמים טהורה
לילי טבת הארוכים היה ניתן יותר שמן להדלקת המנורה
בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה בזאת התקופה
לאורם נלך וניסע עד עת הגאולה
ויתקיים בנו ראשי תיבות שבט – ש לום ט ובה ב רכה
ולגמר המלחמה נתפלל בחזקה ואחינו בני"י הנתונים בצרה ובשביה יגאל במהרה
והפצועים יושעו ברפואה שלימה
א גיטן שבת אין א גיטן חודש
ידידכם אוהבכם

סיפר כ"ק האדמו"ר מנדבורנה שליט"א ששמע מאביו הרה"ק ה"באר יעקב" זי"ע:

הרה"ק מבוטשאטש, ה"דעת קדושים" וה"אשל אברהם", היה תלמידו המובהק של הרה"ק ה"קדושת לוי" זי"ע ושל הרה"ק רמ"ל מסאסוב זי"ע.

[א"ה: אין באפשרותינו לתאר מי הוא היה! הוא כתב ספרים בכל מקצועות התורה, וכשנפטר אמרו, שפטירתו כמוה בסילוק ספר התורה מארון הקודש, ופרסו פרוכת שחורה על הארון. בנו כותב עליו, שבמשך כל חייו היה מחדש בכל יום שמונה עשר חידושים! הוא מוסיף וכותב דבר מבהיל, שבחדר לימודו השתלשלו מהתקרה שני חבלים, ובלילה, כשהיה עייף מאד ולא רצה להירדם – היה קופץ על שני החבלים האלו, תוך כדי שהיה חוזר על תלמודו, עד שהיה נופל ומקבל מכה, וכך המשיך ללמוד.]

פעם התקיים אצלו דין תורה בין שני יהודים, ובסיומו זיכה את האחד וחייב את משנהו. פסק הדין חרה לחייב, והתנכל ורדף אותו עד חרמה, וכשהרב מבוטשאטש נכנס להתפנות בשרותים – הוא נעל את הדלת מבחוץ, והרב לא יכול היה לצאת.

העובדה שסגרו אותו במקום כזה לא כאבה לו כלל, כמו שכאב לו על כך שהוא לא יכול לחשוב בלימוד. הוא נאלץ לרכז את מוחו בענינים אחרים, כדי שלא יהרהר בדברי תורה. הוא דפק שוב ושוב על הדלת, אולם במשך כמה שעות, איש לא עבר שם, עד שלבסוף הגיע מישהו מבני ביתו, ששמע את הדפיקות וחילץ אותו משם.

בשובו לביתו החליט, כי אותו ברנש גרם לו עוולה נוראה, וכי ראוי להטיל עליו חרם. הוא שלח לקרוא לדייני בית הדין, והורה להם לקרוא לכל בני העיר, ולהטיל עליו חרם לעיני כולם, עם שופרות, ועוד פעולות מיוחדות, כפי שנפסק בהלכה.

הכל כבר היה מוכן. כל תושבי העיר התכנסו ברחבה שלפני בית המדרש. השופרות מוכנים. כולם עומדים בדחילו ורחימו, מחכים לבוטשאטש'ר רב, שכבר החל פוסע לכיוון הבימה מעוטף בטליתו, להכריז על החרם.